

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İZMİT TARİHİ KENT KATMANLARI VE
ARKEOLOJİK MİRASININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

ELİF AYDIN DEMİR

KOCAELİ 2019

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

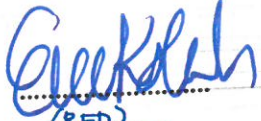

MİMARLIK
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İZMİT TARİHİ KENT KATMANLARI VE ARKEOLOJİK
MİRASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ELİF AYDIN DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Emre KİSHALI
Danışman, Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Neriman ŞAHİN GÜÇHAN
Jüri Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Gamze MERT
Jüri Üyesi, Kocaeli Üniversitesi

(RED)

Tezin Savunulduğu Tarih: 06.10.2019

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, İzmit arkeoloji mirasını daha yakından incelemek ve koruma sorunlarını tespit ederek, mirasın sürekliliği için öneride bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmamda ve lisans eğitimimden itibaren desteğini esirgemeyen, çalışmalarına yön veren, bana güvenen ve yüreklendiren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emre KİSHALI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca görüşleri ile çalışmalarına katkıda bulunan, karşılaştığım her zorlukta desteğini ve zamanını esirgemeyen, tez çalışmamı belirlemede bana destek veren hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurdan KUBAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamın tüm aşamalarında bilgi ve destekleriyle katkıda bulunan, alanım olmayan arkeoloji ile ilgili sonsuz bilgilerini sunan hocam Prof.Dr. Ayşe ÇALIK ROSS'a, süreçte kente bakış açımı değiştiren Doç. Dr. Tuna Sare AĞTÜRK'e, yıllarca okuyup araştırarak sahip olduğu bilgilerini tüm samimiyetiyle paylaşan Sn. Yavuz Ulugün'e teşekkür ediyorum.

Hayatım boyunca bana güç veren en büyük destekçilerim, her aşamada sıkıntılarımı ve mutluluklarımı paylaşan, eşim Mustafa DEMİR'e, annem Hatice AYDIN'a, babam Ziya AYDIN'a kardeşim Melih AYDIN'a sonsuz sevgiler.

Tez sürecimde birlikte geçireceğimiz anlardan çaldığım tüm sevdiklerime...

Aralık – 2019

Elif AYDIN DEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	ii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	iii
TABLolar DİZİNİ	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
1.ARKEOLOJİK MİRAS: TEMEL KAVRAMLAR	7
1.1. Kültürel Miras ve Koruma Kavramları	7
1.2. Sit Kavramı ve Sit Türleri.....	9
1.2.1. Arkeolojik sit.....	9
1.3. Arkeolojik Miras ve Kent İlişkisi	10
1.4. Türkiye’de Arkeolojik Mirasın Korunması İle ilgili Yasal Çerçeve	10
2.İZMİT KENTİ ARKEOLOJİK MİRASI VE KENT KATMANLARI.....	16
2.1. İzmit Tarihine Bakış	17
2.2. İzmit’in Kent Katmanlarının Analizi ve Değerlendirilmesi	21
2.2.1. Kentin izlerini taşıdığı tarihsel süreçlerinin belirlenmesi	21
2.2.2. Topoğrafya ve doğal veriler	22
2.2.3. Helenistik dönem ve Roma dönemi	25
2.2.4. Bizans dönemi.....	32
2.2.5. Osmanlı dönemi	34
2.2.6. Erken Cumhuriyet dönemi	42
3.İZMİT ARKEOLOJİK MİRASININ MEVCUT DURUMU	47
3.1. İzmit’te Yapılan Arkeolojik Araştırmalar.....	47
3.2. İzmit’te Koruma Çalışmaları ve Arkeolojik Sit Alanları.....	54
4. DEĞERLENDİRME	78
KAYNAKLAR	84
EKLER.....	89
KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER	90
ÖZGEÇMİŞ	91

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1.	Kocaeli İli İzmit İlçesi Sınırları hava fotoğrafı	16
Şekil 2.2.	Bithynia Krallığı sınırları	23
Şekil 2.3.	İzmit kenti topoğrafyası	24
Şekil 2.4.	Nicomedia kenti tasviri (Onur Şahna).....	27
Şekil 2.5.	İmparator Commodus dönemi sikkelerindeki İmparator Tapınakları ve Demeter Tapınağı tasvirleri	29
Şekil 2.6.	Günümüzde Akçakoca Camii ve Belsa Plaza'nın yeri.....	30
Şekil 2.7.	Günümüzde Orhan Cami'nin yeri	33
Şekil 2.8.	1535 yılında Matrakçı Nasuh tarafından yapılan İznikmid minyatürü	35
Şekil 2.9.	1745 yılında Peyssonel tarafından yapılan İzmit gravürü.....	36
Şekil 2.10.	1810 yılında Bozoklu Osman Şakir Efendi tarafından yapılan İzmit minyatürü	38
Şekil 2.11.	1839 yılında Charles Texier tarafından yapılan İzmit gravürü	38
Şekil 2.12.	1839 yılında Charles Texier'in kitabında yer alan sarnıç yapısı.....	39
Şekil 2.13.	1847 Xavier Hommaire de Hell'e ait İzmit gravürü	40
Şekil 2.14.	1862 Moustier'in kitabında yer alan İzmit gravürü	40
Şekil 2.15.	19. Yüzyıl sonuna ait İzmit resmi	41
Şekil 2.16.	İzmit tersanesine ait fotoğraf.....	42
Şekil 2.17.	İzmit Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Anıtı.....	43
Şekil 2.18.	Hermann Jansen'in 1935 yılında yaptığı İzmit çalışması	44
Şekil 2.19.	SEKA Fabrikası alanındaki arkeolojik izler.....	45
Şekil 2.20.	Kemal Aru'nun İzmit imar planı	46
Şekil 3. 1.	SEKA Kâğıt Fabrikası temel kazılarında ulaşılan Nicomedia kenti parçaları	48
Şekil 3. 2.	Hagios Pantelemon Manastırı'na ait duvar izi.....	49
Şekil 3. 3.	Üçtepeliler Tümülüsü kurtarma kazısı	50
Şekil 3. 4.	Kent surlarına ait duvar örgü sistemi	51
Şekil 3. 5.	Çukurbağ kazılarında bulunan Herakles ve Athena heykelleri.....	52
Şekil 3. 6.	İSU Genel Müdürlüğü bahçesinde yapılan kazı.....	53
Şekil 3. 7.	1996 yılında Clive Foss' un yaptığı belgeleme çalışması üzerinden kent surları ve 2019 yılı kent surlarının güncel durumu.....	54
Şekil 3. 8.	Nicomedia Kent Surlarının kent içindeki durumu	55
Şekil 3. 9.	Konut bahçesinde kalan kent suru izi.....	56
Şekil 3. 10.	Kent surları 2019 durumu 1	57
Şekil 3. 11.	Kent surları 2019 durumu 2	57
Şekil 3. 12.	Kent surları 2019 durumu 3	58
Şekil 3. 13.	Kent surları 2019 durumu 4	58
Şekil 3. 14.	1945 yılında Karaburç	59
Şekil 3. 15.	Karaburç ve Bayraktar Burcu'nun kent içindeki durumu	59
Şekil 3. 16.	1971 yılında Karaburç	60
Şekil 3. 17.	1983 yılında Karaburç	61
Şekil 3. 18.	2013 yılında Karaburç	61

Şekil 3. 19. 2019 yılında Karaburç	62
Şekil 3. 20. Nicomedia Antik Tiyatrosunun yerüstündeki izleri	62
Şekil 3. 21. Nicomedia Antik Tiyatrosu mevcut durumu	63
Şekil 3. 22. Nicomedia Antik Tiyatrosu kent içindeki durumu	64
Şekil 3. 23. 1996 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu	64
Şekil 3. 24. 2001 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu	65
Şekil 3. 25. 2019 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu	65
Şekil 3. 26. Bayraktar Burcu mevcut durumu ve müdahale malzemeleri ile özgün yapı malzemesinin ilişkisi	66
Şekil 3. 27. Çukurbağ'da bulunan anıtsal merdivenler ve Hygieia heykeli	67
Şekil 3. 28. Çukurbağ'da bulunan tapınağın kent içindeki durumu	67
Şekil 3. 29. Çukurbağ'daki anıtsal yapı için alternatifli rekonstrüksiyonları	68
Şekil 3. 30. SEKA Tesisleri içinde bulunan yapı izlerinin mevcut durumu	69
Şekil 3. 31. SEKA Tesisleri içinde bulunan Roma hamamında mekân içinde bulunan sütun parçaları	70
Şekil 3. 32. Gültepe Nekropolü kent içindeki durumu	71
Şekil 3. 33. Gültepe Nekropolü	71
Şekil 3. 34. Gültepe Nekropolü mevcut durumu	72
Şekil 3. 35. Yenidoğan Mahallesi mevcut durumu	72
Şekil 3. 36. Hagios Pantelemon Manastırı	73
Şekil 3. 37. Manastır duvarının 2011 yılındaki durumu	74
Şekil 3. 38. Manastır duvarının mevcut durumu	75
Şekil 3. 39. Manastır duvarının örgü sistemi	76
Şekil 3. 40. Nicomedia suyollarının bir parçası olan su kemeri	76

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 4.1. İzmit arkeolojik mirası mevcut durum özeti	80
---	----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

ICAHM	:International Committee on Archaeological Heritage Management (Uluslar arası Arkeolojik Mirasın Yönetimi Bilimsel Komitesi)
ICCROM	:International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi)
ICOMOS	:International Council on Monuments and Sites (Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
İSU	:Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)

İZMİT TARİHİ KENT KATMANLARI VE ARKEOLOJİK MİRASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Calvino edebi klasikleri niçin okumamız gerektiğini sorguladığında, klasiklerin önceki okumaların izini üzerlerinde taşıdıklarından; ait oldukları kültür, dil ve göreneklerin tarihsel sürecini gözlemlemek için yanıtını verir. Calvino'nun edebi klasikler için bahsettiği izi kentlerimizdeki arkeolojik miras üzerinde görmek mümkündür. Arkeolojik mirasın izini sürmek, edebi klasikleri yeniden okumakla eşdeğerdir. Arkeolojik katmanlar, tarihin her aşamasında dikkat çekici ve gizemli olagelmıştır. Gizemli olmasının sebebi günümüz modern insanından öncekilerin kültür, sosyal hayat, bellek ve kentsel iz okumalarıdır demek yanlış olmaz. Öte yandan günümüzde arkeolojik alanları tanımak ve gezmek ise antik dönemin mekânsal kurgularında, kentsel izlerinde yeniden bir şey keşfetmek, hissetmektir, mekânsal farkındalık ve bilginin artmasıdır. Bu gezintiyi çekici kılan ise kalıntıların ait oldukları yerde, kokusu, görselliği, sesi, aurası ve zamanı ile deneyimlenebilmesidir. Arkeologların çalışmalarıyla ortaya çıkan bu zamansız-mekânız dünya, ancak yerinde gözlemlendiğinde insan bedeni ile birebir ilişkilenebilir. Yerinde korunan arkeolojik katmanın da kent yaşamına pozitif katkı sağladığı birçok örnekte görülmektedir.

Bu kapsamda araştırma alanı; kentsel yayılım alanı farklı dönemlerde değişmeyerek, farklı dönemlere ait yapıların üst üste gelmesi sonucu ortaya çıkan çok katmanlı kentlerden İzmit' tir. Helenistik dönemde kurulan kentte devamında Roma, Bizans, Osmanlı- Türk dönemlerinde yerleşim kesintisiz olarak devam etmiştir. Her dönemde toplumlar, kendinden önceki toplumun kültüründen etkilenmiş, tarihsel süreçteki deprem, yangın, imar ve bayındırlık faaliyetleri gibi sebeplerle kentsel mekânları dönüştürmüş ve günümüzdeki kentsel morfolojiyi oluşturmuştur. Tüm bu yığılmalar sonucu oluşan İzmit kenti, yerüstünde bulunan kültürel mirası kadar yer altında kalmış büyük bir arkeolojik mirasa da sahiptir. Bu sebeple tezin amacı; kentin tarihsel katmanlarını ortaya çıkarmak ve kültürel mirasın bir parçası olan arkeolojik mirasın kent içindeki durumunu tanımlamaktır. Bu bağlamda öncelikle kentin oluşumu ve tarihsel süreçteki dönüşümü mekânsal olarak çözümlenmiş, bu dönüşümler analitik kent planları üzerinde işaretlenmiştir. Kent katmanları arasındaki yatay ve düşey bağlantılar incelenerek mekânsal yapıdaki süreklilikler ve kesintiler tanımlanmıştır. Ardından kentteki arkeolojik mirası koruma yaklaşımları incelenerek, bu yaklaşımların kentin çok katmanlı yapısı ile uyum içerisinde olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu çalışma, sonuç olarak arkeolojik mirasın korunmasına yönelik bir öneride bulunma kaygısı taşımamaktadır. Kentteki arkeolojik mirası koruma yaklaşımı ile ilgili yapılan tartışmalar için bir zemin oluşturma hedefindedir.

Anahtar Kelimeler: İzmit Arkeolojik Sit Alanları, Kent Arkeolojisi, Koruma Sorunları, Nicomedia.

IZMIT HISTORICAL CITY LAYERS AND THE EVALUATION OF ARCHEOLOGICAL HERITAGE

ABSTRACT

When Calvino is questioned about why we should read literary classics, he replies as ‘it is because they keep bear the trace of previous readings on them; to observe the historical process of the culture, language and traditions which they blong to. It is possible to see the trace that Calvino mentioned for literary classics upon the archaeological heritage in our cities. Tracing the archaeological heritage is equivalent to re-reading literary classics. Archaeological layers have always been remarkable and mysterious throughout history. It would not be wrong to say that the reason of them being mysterious is ‘the culture, social life, memory and urban trace readings of those before modern man’. On the other hand, recognizing and visiting archeological sites today is to re-discover something in the spatial constructs and urban traces of antiquity, to feel and to refresh the spatial memory and knowledge. What make this visit attractive is that the remains can be experienced where they belong with their smell, visuality, sound, aura and time. This timeless-spaceless world emerging from the work of archaeologists can be associated with human body only when observed on site. Therefore, it is possible to see in many examples that preserving the archaeological layer in its place contributes positively to urban life.

Within this framework, the research site is Izmit; one of the multilayered cities which appeared through the overlapping of structures from different periods in which the urban expansion area did not change. The settlement which was built during the Hellenistic period continued without an interruption during the Roman, Byzantine and Ottoman-Turk periods. In every period societies were influenced by the culture of those before them, transformed urban spaces due to incidents in the historical process such as earthquake, fire, development and housing, and formed the modern-day urban morphology. Izmit city which arose from all this accumulation has a big archeological heritage underground as much as its cultural heritage above-ground. For this reason, the aim of this research is to discover the historical layers of the city and to identify the condition of archeological heritage which is a part of cultural heritage, in the city. Within this context, the formation of the city and its transformation within the historical process has been analyzed spatially, these transformations have been marked on analytical city plans. The endurances and interruptions of spatial structure have been identified by examining the horizontal and vertical connections between the city’s layers. Subsequently, the approaches to protect archeological heritage were examined and whether these approaches were in concordance with the multilayered structure of the city was assessed. This study, in conclusion, is not concerned with making a suggestion for the protection of archeological heritage. It aims to set the ground for discussions on the approach to protect the archeological heritage in the city.

Keywords: Izmit Archaeological Site, Urban Archaeology, Conservation Problems, Nicomedia.

GİRİŞ

Kentler oluşum süreçleri ve bağlamlarının çeşitliliği sebebiyle heterojen ve karmaşık organizmalar olarak kabul edilirler. Tarihsel süreç içerisinde sürekli yerleşim yeri olan kentler; oluşumları, dönüşümleri ve süreklilikleri sonucunda oluşan kolektif hafıza mekânıdır (Rossi, 2006). Bu tarihsel süreklilik içerisinde her kültür, önceki dönemlerden kendisine miras kalan tarihsel topografyayı ve fiziksel kalıntıları yeniden şekillendirir. Her yeniden şekillendirmenin sonucunda kendinden önceki fiziksel kalıntılar ve güncel gereklilikler bir bütün kurarak yeni kentsel yapıyı oluşturur (Etyemez, 2011). Dolayısı ile kentsel süreklilik içerisinde kendinden önceki katmanlar, güncel kentin karakterini, izlerini ve kültürünü oluşturan önemli parçalardır.

Kent katmanları, o topografyada yaşayan kültürlerin kanıtı olmasından öte bireyin kent ile kurduğu ilişkinin niteliğini belirler ve kent üzerine ortak bir geçmiş, hafıza oluşturabilmesi için önemlidir. Bu sebeple kent katmanlarının sürekliliği için fiziksel kalıntılar kapsamlı şekilde araştırılıp anlaşılmalı, bu katmanlara saygı gösterilmeli ve güncel kent dokusu ile bütünleştirilmelidir. Sürekli yerleşimin ürünü olan bu kent katmanlarının kendi aralarında ve mevcut kent ile bütünleşmesi, kent karakterinin sürekliliği için elzemdir (Biddle, 1980).

Günümüzde endüstri ve sanayi kenti kimliği ile bilinen İzmit kenti tarihsel süreklilik içerisinde İlkçağdan itibaren yerleşim yeri olagelmıştır. İlkçağ' da Bithynia bölgesinde, Nicomedia adıyla bilinen kent, günümüze kadar Roma, Bizans, Osmanlı-Türk ve Cumhuriyet dönemlerinde varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte kentin yapısı sürekli bir devinim içerisinde olmuş ve çok katmanlı bir kent kimliğine kavuşmuştur.

Nicomedia'nın Bityhnia Krallığı döneminde başkent, Roma İmparatorluğu döneminde ise en büyük dört kentten biri olduğu ve kentin hem yapısal hem de sanatsal açıdan zenginliğini pek çok yazılı kaynakta aktarılmaktadır (Fıratlı, 1971; Öztüre, 1969; Ross, 2007). Doğu Roma İmparatorluğu döneminde İstanbul'un başkent olmasından sonra eski görkemine bir daha kavuşamayan Nicomedia'dan

günümüze ulaşan kültürel mirasın büyük kısmı Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminin endüstri mirasını içerir. Kentin hala yer altında olduğu bilinen veya tahmin edilen katmanları kültürel mirasın büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte kentin Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait katmanlarına ilişkin yapı veya katmanların kentsel doku içindeki güncel konumlarını, bütüncül olarak gösteren bir harita çalışması literatürde yoktur. Bu katmanlara ilişkin izler ise genellikle imar çalışmaları sırasında plansız veya koruma planı uygulanmamış olarak karşılaşılmaktadır (Beksaç ve Beksaç, 2015).

Bu çalışma, İzmit kent katmanlarının belirlenerek bu katmanlara ait mevcut mimari ve arkeolojik birikimi bütüncül olarak görmek ve değerlendirmek üzere, çok katmanlı kentteki bu birikimin mevcut durumunu tespit etmeyi amaçlar.

Problem Tanımı:

1950'li yıllardan sonra birçok kentte gözlenen hızlı ve kontrolsüz kentsel gelişim Türkiye'deki kentsel arkeolojik alanların büyük kısmında geri dönüşü olmayan zararlara ve kayıp verilmesine neden olmuştur (Tuna, 1998; Madran, 2000). Bu sorunu çözmek amacıyla, kentsel planlama süreçleri ile kentsel alanlarda bulunan arkeolojik mirasın korunması için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yasal ve örgütsel yapılardaki verimsizlikler, değişen sosyo-politik ve ekonomik bağlamlar ve uluslararası belgelerin ulusal sistem üzerindeki etkileri, son yetmiş yıl içinde Türk koruma ve planlama sistemlerinin kapsamını etkilemiştir (Tuna, 1998; Madran, 2000) Bu planlama ve koruma süreci kentsel alandaki arkeolojik mirasın korunması ile doğrudan ilişkilidir.

Koruma ve planlama sürecine ilişkin sorunlar daha önce pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir (Tuna, 1998; Tuna, 2004; Bademli, 2005; Madran ve Özgönül, 2005; Madran ve Şahin Güçhan, 2005; Belge, 2006; Parlak, 2007; Tapan, 2007; Uçar, 2007). Yapılan ilk eleştiri arkeolojik miras alanlarını korumak amacı ile belirlenen arkeolojik sit alanları ile kentsel planlama aşamasında üretilen Nazım İmar Planları arasında bir uyum ve hiyerarşik ilişki sağlanamamasıdır. Nazım İmar

Planlarında arkeolojik sit alanı verileri yeterince değerlendirilmediği için Koruma Amaçlı İmar Planları için gerekli üst çerçeveyi (bağlamsal olarak) tanımlamaktan uzaktır. Bu durum ise Koruma Amaçlı İmar Planının kentin tarihsel bütünlüğünü gözeterek hazırlanmasını engeller.

Tarihi kentlerde önceki dönemlere ait kentin tarihi açısından önemli yapıların, kalıntıların korunması kentin katmanlarının okunması güncel koruma anlayışının temelidir. Bu bağlamda tarihi kentlerde kentsel koruma ve kentsel gelişme arasında bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu dengeyi kurma çalışmalarının sürdüğü kentlerden biri de İzmit'tir. İzmit'in altında da döneminin en önemli kentlerinden olan Nicomedia bulunmaktadır (Ağtürk, 2019; Ross, 2016; Beksaç ve Beksaç, 2015; Ross, 2007; Fıratlı, 1971). İzmit'in yer altı ve yer üstünde sahip olduğu katmanlar sebebi ile çok katmanlı kent niteliği taşıması, bu katmanlar arasında kentsel ölçekte iyi bir ilişkinin kurulamaması, Nicomedia kentinin dönemi içerisindeki önemi ve bu kente ait arkeolojik katmanın zarar görmesi tezin çalışma konusu olarak seçilmesinin başlıca sebeplerindedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi:

Her kent tarihsel bir süreç ve kültürel gelişim sonucunda şekillenmiş ve bu süreçte biriken fiziksel veriler kente karakter vererek diğer kentlerden farklı kılmıştır. Sağlıklı bir kentsel morfoloji oluşturmak için, bir taraftan günümüz yaşamının gereği olan kentsel gelişme sağlanırken, diğer taraftan tarihi birikimin araştırılması, kent kimliğinin korunması ve vurgulanması gerekmektedir. Fakat bu konuda standart bir sistem üreterek her kente uygulamak mümkün değildir. Her kentin tarihsel gelişimi, bu gelişim sonucunda ortaya çıkan fiziksel bileşenleri, bu bileşenleri koruma ve kent yaşamı ile bütünleşme problemleri farklıdır. Bu sebeple her kentin tarihsel geçmişinin araştırılarak ve kent katmanlarının çözümlenerek değerlendirilmesi, elde edilen sonuçların kentin geleceğine yönelik planlarda kullanılması beklenir.

Kentlerin kolektif oluşma sürecini göz önünde bulundurarak, bu tezin amacı, çok katmanlı olmanın kültürel önemine dayanan tarihsel sürekliliği, kesintileri, dönüşümleri değerlendirerek bugüne kadar varlığı saptanan İzmit'in kent katmanlarına ilişkin bilgiyi bütüncül bir şekilde değerlendirerek bu katmanları oluşturan arkeolojik mirasın kent içindeki mevcut durumunu tespit etmektir. Yapılan

alan çalışmasının amacı, çok katmanlı kent içerisindeki arkeolojik mirasın sunumuna yönelik öneride bulunmak değil; yapılacak öneri çalışmaları için mevcut durumu tanımlayan bir bilgi tabanı oluşturmaktır.

Bu çalışmada, M.Ö. 264 yılından bu yana yerleşimi devam eden savaş ve doğal afetlerle pek çok kez tamamen yıkılmasa da coğrafi konumu ile yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları zenginliği nedeniyle yeniden inşa edilen çok katmanlı bir kent olan İzmit, araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Kent katmanlarını ve fiziksel bileşenlerini tespit edebilmek amacıyla öncelikle bu çalışmaya veri sağlayacak çeşitli disiplinler tarafından yapılmış bilimsel araştırma ve tarihsel belgeler kullanılmıştır. İzmit'in farklı dönemlerine ışık tutan kaynaklardan yararlanılarak kentin farklı dönemlerindeki fiziksel yapısı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede farklı disiplinlerden araştırmacıların bugüne kadar yaptığı çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte İzmit'in arkeolojik mirası ile ilgili olarak henüz yeterince çalışma yapılmadığı ve günümüzde bu tür araştırmaların devam ettiği düşünüldüğünde, bu tezle, ortaya konacak çalışmanın ancak bir başlangıç oluşturabileceği düşünülmektedir.

İzmit'te varlığı izlenebilen Helenistik ve Roma, Bizans, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerine ait bilgiler derlenerek, her katmanla ilgili veriler hazırlanan dönem haritaları üzerinde gösterilmiştir. Bu haritalarda, topografya ve doğal verilere göre her tarihsel katman için kentsel formda yarattığı değişiklikler saptanmaya çalışılmış, bu çerçevede bilindiği kadarı ile her döneme özel kamusal yapılar ve açık alanlarla, ana akslar gösterilmiştir. Her dönem için bu haritaların hazırlanmasında arkeolojik kazılardan elde edilen raporlar ve yayınlar, tarihi haritalar, fotoğraflar, eski yazar ve seyyahların anlatımları, gravürler, tarihi belgelerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar içinde en ayrıntılı kaynak olarak arkeolojik kazı raporları ve verilerdir. Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ise kentle ilgili daha genel bilgiler içerir. Bu amaç ile kullanılan temel kaynaklar şunlardır: Ağıtürk T. S., Nikomedia'da Bir Roma Anıtı: Çukurbağ Kurtarma Kazılarında Ortaya Çıkarılan Çok renkli Rölyef ve Heykellerinin Teknik, İkonografik Analizi ve Dijital Rekonstrüksiyonu. Tübitak Araştırma Projesi Raporu, 2017; Çalık Ross, A., Antik İzmit Nikomedia, 2007; Zeyrek T.H., Nikomedia (MÖ. 264/263- MS 358) Arkeolojik Açından Bir

Değerlendirme, 2005; Foss C., Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II Nikomedia, 2002; Demir Z., Kınalı- Sakarya Otoyolu 88.km İzmit Kesimi Gültepe Park Alanı Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı, 1993; Fıratlı N., İzmit Şehri Eski Eserler Tarihi, 1971; Öztüre A., Nicomedia: İzmit Tarihi, 1969. Kentin arkeolojik sit alanlarına ait bilgilere Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve İzmit Belediyesi kaynaklarından ulaşılmıştır. Yazılı kaynaklara ek olarak dijital haber siteleri ve arkeolojik haber portalları taranmıştır. Kentte arkeolojik izlerin bulunduğu ve özellikle I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiş alanlar Aralık 2018 ve Haziran 2019 tarihlerinde fotoğraflanarak belgelenmiştir. Arkeolojik izlerin zaman içindeki fiziksel durumlarını karşılaştırmak amacı ile arşiv fotoğrafları taranmıştır. Kazı çalışmaları sonucu plan düzleminde belgelenen yapıların kent içindeki durumunu gösteren haritalar üretilmiş ve zaman içindeki fiziki durumlarının değişimi incelenmiştir.

Kentle ilgili araştırmalarda ayrıntı düzeyi derinleştikçe arkeolojik verilerin yorumlanmasında farklılıklar saptanmıştır; bu durumlarda araştırmacıların farklı bakış açıları tez metnine yansıtılmıştır. Yapılan çalışmada, İzmit'in farklı dönemlerine özgü kentsel yayılım alanının tamamı incelenmiştir.

Çalışmanın Kurgusu:

Çok katmanlı kentlerdeki arkeolojik mirasın durumunun İzmit kenti üzerinden incelendiği çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde çalışmanın amacı, araştırma yöntemleri ve kurgusu yer almaktadır.

İkinci bölümde Türkiye'de koruma mevzuatında yer alan kültür varlıkları, sit tanımı ve türleri verilerek, koruma alanında kullanılan araçlar tanımlanmıştır. Arkeolojik eserlerin kültür mirası içindeki konumu, önemi ve korunmasına yönelik uluslararası ölçütler referans alınarak, tezin kapsamı belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde İzmit kent katmanlarının araştırılması ve değerlendirilmesi yapılmış, bu katmanlar arası ilişki de arkeolojik mirasın mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak kentin yer seçimi ve şekillenmesinde büyük bir etken olan coğrafik özellikleri incelenmiştir. Geçmiş dönemlerdeki kent yapısına ilişkin literatür araştırmaları aracılığı ile edinilen bilgiler, dönemlere

ayrılarak sınıflandırılmış, yazar tarafından alanda yapılan tespitler ve mekânsal okumalar ile desteklenerek tarihi kent katmanlarının güncel durumunu gösteren analitik haritalar hazırlanmıştır. Arkeolojik alanlarda yapılan tespitler üç başlık altından toplanılmış ve izler gözle görülebilirliği, erişilebilirliği ve fiziksel durumları tanımlanarak, kent ile kurduğu ilişki tespit edilmiştir. Bu aşamada, antik döneme yönelik yapılan araştırmaların sınırlı olması verileri nitel ve nicel olarak kısıtlamıştır.

Dördüncü bölümde önceki bölümde yapılan tespitlere göre İzmit genelinde arkeolojik mirasın mevcut durumuna yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler:

- a. Alan bazlı değerlerin tanımı, niteliğinin ve öneminin bütüncül ifade edilmesi,
- b. Sorunların gruplanması ve tanımı şeklindedir.

Cumhuriyet dönemi sonrasında İzmit kentinde yapılan arkeolojik araştırma ve tespit çalışmaları incelenmiş ve sonrasında üretilen sit kararları açıklanmıştır. İlk bölümde açıklanan yasal ve yönetsel çerçeveye göre korunması gerekli alan olarak belirlenen arkeolojik sit alanlarının mevcut durumu tartışılmıştır.

Beşinci bölümde, üçüncü bölümde oluşturulan kent katmanlarına ait dönem haritaları çakıştırılmış ve kentin çok katmanlılık özelliği gösteren ve korunması gerekli alanları tespit edilmiştir. Sonrasında arkeolojik sit alanı ilan edilen alanlar ile korunması gerekli olarak tespit edilen alanlar karşılaştırılmıştır.

Son bölümde, üretilen haritalar ve karşılaştırmalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde uygulanan koruma ve planlama yöntemlerinin sorunları çözümede yetersiz kaldığı, tarihsel sürekliliğin korunmasında farklı bir bakış açısının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. İzmit örneğinde saptanan, mevcut ve potansiyel arkeolojik birikimin araştırılması, belgelenmesi ve korunarak geleceğe aktarılması konusunda farklı ilke ve stratejiler geliştirilmesi elzemdir.

1.ARKEOLOJİK MİRAS: TEMEL KAVRAMLAR

Çalışma kapsamında kullanılan bazı kavramların tanımlanması, konu ile ilgili anlamlarının kavranması bakımından önemlidir. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde kültürel miras ve kültürel mirasın bir parçası olan arkeolojik miras kavramı tanımlanmıştır. Arkeolojik mirası koruma amacına yönelik Türkiye'deki yasal çerçeve çizilmiştir.

1.1. Kültürel Miras ve Koruma Kavramları

Kültürel miras, tarihteki yeri ve niteliğinden dolayı dünyanın sahip olduğu eşsiz ve yenilenemez kaynaklardır ve kültürel kimliğin sürdürülmesi için gereklidir (Jokilehto, 1998). Kültürel miras ile ilgili uluslararası çalışmalar bağlamında temel kabul edilen Venedik Tüzüğü (1964)'nde 'tarihsel anıt' kavramı sadece bir mimari eserle sınırlandırılmayarak, belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsamaktadır. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit anlamları da kapsar.

Türkiye'de koruma mevzuatının temel yasası olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 'kültür varlığı' kavramı 'tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar' olarak tanımlanmaktadır.¹

Koruma sözcük olarak, bir varlığı tehlike ve dış etkilere karşı güvence altına almak anlamının yanında, Kentbilim Terimleri Sözlüğüne göre 'kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapılarla anıtların ve doğal güzelliklerin kentte bugün yaşayanlar gibi gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı,

¹ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu için bkz.: <https://www.mevzuat.gov.tr/> (Erişim tarihi: 2019)

saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması' olarak tanımlanır (Keleş, 1980).

Avrupa'da ulus devletlerinin ortaya çıkışından itibaren anıt yapıların ve eski eserlerin toplumun ortak kültürel mirası olduğu görüşü yaygınlık kazanır ve kültürel miras kavramının kapsamı genişler (Madran, 2000). Tüm insanlık için değer taşıyan kültürel ve doğal varlıkların savaş, doğal afetler, hızlı kentleşme ve alt yapı projeleri nedeniyle zarar görmesi uluslararası topluluğu harekete geçirmiş özellikle II. Dünya Savaşının neden olduğu kayıplar kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışan uluslararası kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1972 tarihli UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Sözleşmesi, kültürel ve doğal mirasın sadece buldukları ülke için değil tüm insanlık için değerli olduğu ve korunması gerektiği düşüncesinin bir sonucudur. Sözleşmenin ana amacı üstün evrensel değer ifade eden kültürel ve doğal mirasın tanımlanması, korunması, sunulması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda katkıda bulunmaktır (Binan, 1999).

Tarih boyunca toplumsal yapılarda meydana gelen değişimler mekânın üretim pratiğini de etkilemiştir. Arkeolojik kalıntılar da geçmişte neler olduğu ve insanlık uygarlığının nasıl biçimlendiğini anlamak için birincil ve yenilenemez kaynaklardır. Kalıntılar üzerinde yapılan her araştırma geçmişle ilgili olan anlayışımızı derinleştirir ve zenginleştirir buna karşılık olan arkeolojik kalıntıların yok olması insanlık tarihinin bir kısmının da yok olması ile eş değerdir. Bu bağlamda değişik kültürlerin etkileşimi ile oluşan uygarlıklar üzerine yapılan araştırmalar bütün dünyanın tarihine ışık tutmaktadır (Bilgin, 1996).

Türkiye'de şu an yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kültürel mirasın korunması ile ilgili temel yasadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesinde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları;

- a. Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar
- b. Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c. Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

- d. Milli tarihimizdeki önemleri sebebi ile zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler, olarak sıralanmıştır.

Taşınmaz Kültür Varlıkları, tanımlanmış, listelenmiş mimari, arkeolojik, tarihi yapı ve alanlar ile sınırlı olmaksızın sanatsal, tarihi önem taşıyan her yapı ve alan için kullanılabilir.

1.2. Sit Kavramı ve Sit Türleri

Türkiye’de taşınmaz kültür varlıklarının tescillenerek korunması ise bu alanların ‘sit olarak tanımlanması ile sağlanır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Madde 3’te sit kavramı ‘tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır’ olarak tanımlanır. Sit tanımı tekil yapıların korunmasının ötesinde bu tür yapıların bir araya gelerek oluşturdukları dokunun korunmasını sağlamak üzere geliştirilmiş bir tanımdır.

Sit alanları, sahip oldukları farklı özellik ve nitelikteki taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına özgü koruma ve kullanma tedbirlerinin uygulanması gerekliliğinden dolayı sınıflandırılmıştır. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 658 sayılı ilke kararında sit türleri tanımlanmış ve bu alanlarda yapılacak müdahale sayılı ilke koşulları belirlenmiştir.

Tarihi, arkeolojik, doğal, kentsel ve karma sit olarak tanımı yapılan sitlerden arkeolojik sit kavramı sonraki bölümde açıklanmıştır

1.2.1. Arkeolojik sit

Arkeolojik sit, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkındaki Yönetmelikte ‘antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin

kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlar' olarak tanımlanmıştır.

Arkeolojik sit alanlarının korunması ve kullanım koşulları, 658 sayılı Arkeolojik Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları bağlilığını taşıyan ilke kararı ile detaylandırılmıştır.² İlke kararında arkeolojik sit 'insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır.' Aynı ilke kararında arkeolojik sit alanları önem ve özellikleri, koruma ve kullanım koşullarına göre derecelendirilmiş ve alanlarda yapılabilecek çalışmaların çerçevesi çizilmiştir.

1.3. Arkeolojik Miras ve Kent İlişkisi

Dönüşen dünya koşulları karşısında koruma kavramının gelişmesi ve üzerine yapılan tartışmaların artması ile karşımıza kent arkeolojisi kavramı çıkmaktadır. Kent arkeolojisi kavramı, kentlerde tarihsel sürekliliğin sürdürülebilmesi amacıyla, kuruluşundan günümüze geçirdiği tüm dönemleri ve bu dönemlere ilişkin maddi kalıntıları, bu kalıntıların birbiriyle kurdukları yatay ve düşey bağlantıları inceleyerek anlama ve değerlendirme çalışmaları olarak tanımlanabilmektedir (Altınöz, 1996). Bu bağlamda yapılacak her çalışma kentin geçmişi ile geleceği arasında bir bağlantı kurmayı sağlayacaktır.

1.4. Türkiye'de Arkeolojik Mirasın Korunması İle İlgili Yasal Çerçeve

Eski eserlere karşı olan ilginin 19. Yüzyılın ortalarından itibaren arttığı görülen ülkemizde eski eserler ve korunması ile ilgili yasal düzenlemelerden biri Cumhuriyet öncesi dönemde 1869 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesinin ile olmuştur.

Cumhuriyet sonrası dönemde kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler devam ederken 1961 Anayasasının 50. Maddesinde 'Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür.' hükmü yer almaktadır.1961 Anayasası devlet yapısında önemli değişikliklere yol açarken, önemli kurumsal yapıların oluşmasına da öncülük etmiştir.

² Arkeolojik sit alanlarının korunması ve kullanım koşullarını tanımlayan 658 sayılı ilke kararı için bkz.: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 2019)

Koruma üzerine Avrupa’da yapılan çalışmaların Türkiye’ye yansması, Cumhuriyet döneminin koruma yasası olan 1710 sayılı ‘Eski Eserler’ Kanunu ile olmuştur. Bu kanunla, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin, anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarının tanımları ve kapsamaları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. 1710 sayılı Eski Eserler Kanununda sit kavramının tanımlanması ile ‘eski eserin korunması parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmıştır.

1710 sayılı Eski Eserler Yasası 23.7.1983 tarihine kadar yürürlükte kaldığı süre içerisinde Kültür ve Tabiat Varlıklarının korunması konusunda yeni kavramlar, kısıtlamalar getirmişse de gerekli tüzük ve yönetmeliklerde desteklenmemiş, imar yasa ve yönetmelikleri ile bağlantısı kurulamamış ve karşılaşılan sorunlar karşısında çözüm sağlayamamıştır. Koruma ile ilgili kuruluşlara yetki ve sorumluluk verilmiş ancak aralarında gerekli eşgüdüm sağlamadığından yetki karmaşası doğmuştur.

1982 Anayasasında da koruma konusunda hükümler yer almıştır. Anayasanın 63. Maddesinde tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının devlet eliyle sağlanacağı bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alacağı ifadesi yer almaktadır.

1710 sayılı Eski Eserler Yasasının koruma konusunda yetersiz kaldığı düşünülerek 1983 yılında kaldırılmış ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2863 sayılı yasa bugünkü koruma mevzuatının temelini oluşturmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005). 2863 sayılı kanunda Koruma Amaçlı İmar Planı tanımı yapılmış, sit, tabiat varlığı, koruma, korunma gibi kavramların tanımları genişletilmiş, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirerek listelenmiş, bunların devlet malı olduğu hükme bağlanmıştır. Yasa 1710 sayılı kanundan farklı olarak ‘eski eser’ kavramının yerini ‘kültür varlığı’ kavramı almıştır. 2863 sayılı yasada ‘Koruma Amaçlı İmar Planı’ tanımlaması ile sit alanlarında planlı koruma kavramının yer aldığı görülmektedir. Böylece sit alanlarında korumanın koruma amaçlı imar planıyla sağlanması öngörülmüş, planlama korumanın bir aracı olacak şekilde bir içerik oluşturulmuştur. Korumaya ilişkin karar alma yetkisi bölgesel koruma kurallarına verilmiştir.

1987 yılında 2863 sayılı kanunun bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiş 3386 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla kültür varlıklarının tanımında ‘... korunması

kamu yararı olan...' ilavesi yapılmış, tabiat varlıklarına '...estetik, bilimsel, ekolojik, biyolojik açılardan ender bulunmaları...' özellikleri eklenmiştir. Koruma faaliyetlerinin kapsamı kentsel çevre boyutuna doğru genişletilmiş, koruma kurulları Kültür Bakanlığı'na bağlanarak örgütlenme yeniden düzenlenmiştir.1710 sayılı kanunla yapılan ilk sit tanımına ek olarak 3386 sayılı kanun ile tanımı geliştirilmiş ve arkeolojik sit, kentsel sit, tarihi sit kavramları yasada yer almıştır. Koruma Amaçlı İmar Planı için getirdiği değişikliklerde sit olarak ilan edilen alan için imar planının en geç iki yıl içinde yapılması, Koruma Kurullarınca onaylandıktan sonra ilgili belediyeler ve ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlara yazı ile bildirilmesi şeklindedir.

Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 5.11.1999 tarihli 658 sayılı ilke kararı ile arkeolojik sitin tanımı yapılmış ve arkeolojik sitlerin koruma ve kullanma koşulları detaylandırılmıştır.

'2000'li yıllarda 90'lardan devralınan eleştiriler ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin zorlamaları gibi nedenler, kültürel mirasın korunmasında yeni yasal düzenlemelere yol açmıştır. Bu düzenlemelerin içinde en önemlisi 14 Temmuz 2004 tarihli 5226 Sayılı Yasa ile 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasında yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler, korumaya ilişkin politika oluşturma çabasının yanı sıra, kültür mirasının korunmasında kimi uluslararası belgelerde yer alan ve dünya örneklerinde uzun süredir var olan ancak Türkiye için yeni denebilecek kavramları da içermektedir. Bunlardan bazıları, yasayla tanımlanan içerikleri tartışmakla birlikte, koruma için operasyonel araç olabilecek düzenlemelerdir. '(Özdemir Dağıstan, 2005)

2004 yılında yapılan yasal düzenleme ile ören yeri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi kavramlar tanımlanarak kültür varlıklarının bir 'kültürel miras yönetimi' anlayışı çerçevesinde korunması ve sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Tüm bu yasal ve yönetsel süreç sonunda ülkemizde arkeolojik alanların mekânsal planlamayla ilişkisi temel olarak 3386 ve 5226 sayılı yasalarla değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile belirlenmektedir. Arkeolojik alanların korunmasında başlıca düzenlemeler Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunda yer alan ilke kararları ile yapılmıştır. 658 sayılı arkeolojik sitler için, 702

sayılı kentsel arkeolojik sitler için belirlenen iki temel ilke kararının bulunduğu görülmektedir.

658 sayılı ilke kararına göre arkeolojik sit kavramı; ‘insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar’ şeklinde tanımlanmıştır. İlke kararında arkeolojik sit alanları bu ilke kararı ile I. Derece, II. Derece ve III. Derece olarak derecelendirilmiş ve kullanım koşulları belirlenmiştir.

I. Derece Arkeolojik Sit Alanları korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak, kesinlikle yapılaşmaya izin verilmeyecek, imar planlarında aynen korunacak ve bilimsel kazı dışında hiçbir kazı yapılamayacak sit alanlarıdır. Bu alanların kullanım koşulları şu şekilde detaylandırılmıştır:

II. Derece Arkeolojik Sit Alanları, korunması gereken ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Bu sit alanlarında, I. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında geçerli olan koruma ve kullanım koşulları geçerlidir.

III. Derece Arkeolojik Sit Alanları ise koruma ve kullanım kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.

Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 15.4.2005 tarihli 702 sayılı ilke kararı ile kentsel arkeolojik sitin tanımı yapılmış ve sitlerin koruma ve kullanma koşulları detaylandırılmıştır.

702 sayılı ilke kararında kentsel arkeolojik sit kavramı, ‘arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar’ olarak tanımlanmıştır. Bu alanlarda arkeolojik kalıntıların bilimsel yöntemlerle ortaya çıkarılması, planlarının envanter temeline dayalı şekilde hazırlanmasına ve bu planlar onaylanmadan parsel uygulamasına geçilmemesine karar verilmiştir.

Yurtiçindeki korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Kültür ve Turizm

Bakanlığı'na bağılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları kurulur. Koruma bölge kurulları, sit alanlarının tescilinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek, korunması gerekli taşınmaz kùltür ve tabiat varlıkları ve sit alanlarına ilişkin uygulamaya yönelik karar almakla yetkilidir. Sit alanlarında her türlü inşa, tadilat ve tamirat koruma bölge kurulu izni ile yapılır.

Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 10.04.2012 gün ve 37 sayılı Yerleşim Alanlarında; Mevcut Arkeolojik Sitlerin veya Daha Önceden Varlığı Bilinmeyen Ancak Yeni Yapılanma, Alt Yapı Çalışmalarında ya da Doğal Afetler Sonucu Ortaya Çıkan-Çıkarılan Kùltür Varlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesine İlişkin ilke kararında ÷lkemizde insan ihtiyaçlarına uygun fiziki mekânların çeşitlenerek arttığı ve buna bağlı olarak kentleşme hızının giderek ivme kazandığına dikkat çekilir. Bu hıza bağlı olarak tüm eski kentlerin çekirdek yapılarının bozulup dönüşmekte olduğu belirtilmektedir. tarihi kentlerde mevcut alt yapının yetersiz kaldığı ve yeni ihtiyaçların bunlara eklenmesiyle modern yerleşmelerde, kent içinde sürekli alt yapı çalışmaları yapılmaktadır. Bu hafriyat çalışmaları sırasında ya da doğal afetler sırasında yer altında bulunan kùltür varlıklarının açığı çıktığı durumlarla karşılaşılmaktadır. 37 sayılı ilke kararı ile her ne şekilde olursa olsun sit alanı olarak ilan edilen ya da henüz ilan edilmemiş yerlerde Bakanlıkça yaptırılan uzun süreli bilimsel arkeolojik kazılar dışında, açığa çıkan-çıkarılan taşınmaz kùltür varlıklarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, kazılarının yapılması, temizlenmesi ve uygun koruma yöntemleriyle yerinde teşhir edilerek kent arkeolojisine kazandırılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

Türkiye'de çok katmanlı kentler ve arkeolojik sit alanları bağlamında yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, son dönemlerde kazı çalışmaları, koruma ve belgeleme düzenlemelerine ek olarak koruma alanlarının sunumuna yönelik alınan kararlar öne çıkmaktadır.

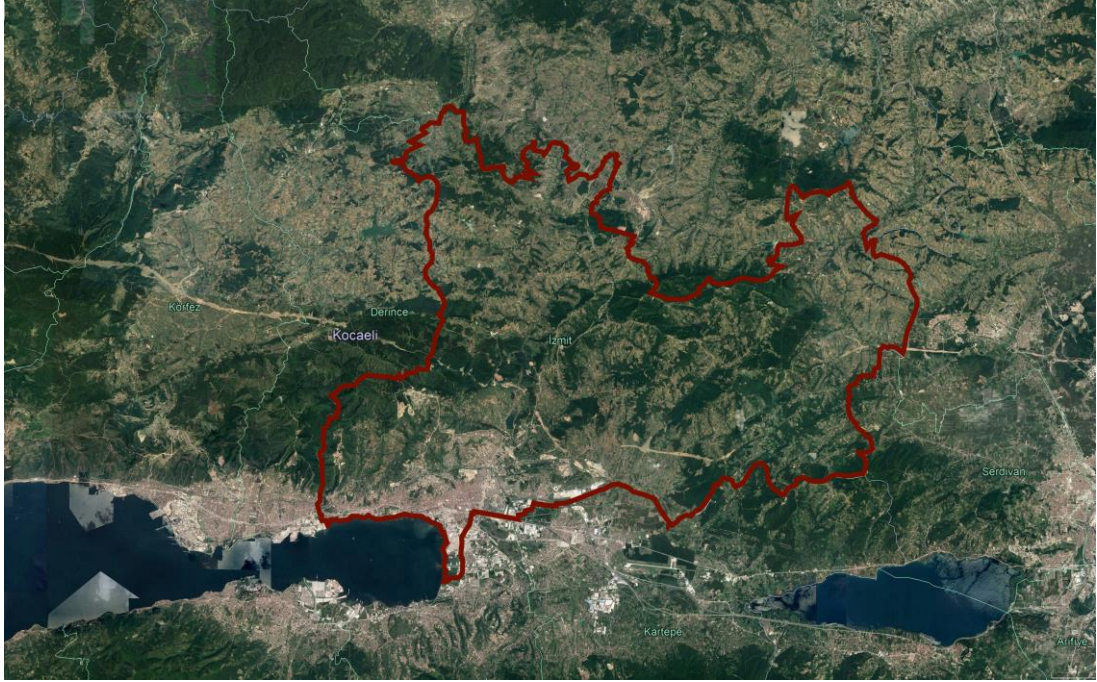
÷lkemizde arkeolojik alanlara ilişkin yasal mevzuat 3386 ve 5226 sayılı yasalarla değişik 2863 sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu ile sağlanmaktadır. Bunlarla birlikte Kùltür ve Tabiat Varlıklarını

Koruma Kanunu'nda yer alan 658, 702 ve 37 sayılı ilke kararları da arkeolojik alanların korunmasına ilişkin maddeler içermektedir.

2. İZMİT KENTİ ARKEOLOJİK MİRASI VE KENT KATMANLARI

İzmit, Anadolu'nun kuzeybatısındaki Marmara bölgesinde bulunan Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan bir kıyı kentidir. Kentin güney sınırını İzmit Körfezi oluştururken kuzeyde Karadeniz'e uzanmaktadır (Şekil 2.1). Kent, Avrupa ile Anadolu arasındaki kara ve deniz yolu üzerindeki konumu sebebi ile jeopolitik olarak önemli bir noktadadır. Sahip olduğu bu nitelikler sebebi ile İzmit erken çağlardan itibaren yerleşim görmüş, farklı uygarlıklara ait izlere sahip olması bu izlerin kentin bütününe dair parçaları oluşturması sebebi ile araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Şekil 2.1. Kocaeli İli İzmit İlçesi sınırları hava fotoğrafı (Erişim tarihi: Eylül 2019)

Araştırma ve değerlendirme safhalarından oluşan bu bölümde öncelikle kentteki mekânsal sürekliliğin ve kesintilerinin anlaşılması amacı ile detaylı bir literatür çalışması yapılmıştır. Elde edilen tüm veriler sınıflandırılarak kentin tarihsel sürecini oluşturan katmanlar belirlenmiş ve bu katmanlara ait izler haritalar üzerine işlenerek bütüncül okunması amaçlanmıştır. Bölümde yapılan çalışma ile kentin geçmişine ait izleri ile korunacak değerlerin tanımlanması hedeflenmiştir.

2.1. İzmit Tarihine Bakış

Antik dönemde Bithynia olarak adlandırılan bölgede kalan İzmit'in, jeopolitik konumunun değerliliği sebebi ile stratejik bir yaşam alanı olarak tercih sebebi olması birçok araştırmacının eserlerine konu olmuştur (Bosch, 1942; Öztüre, 1969; Fıratlı 1971; Zeyrek, 2005; Çalık Ross, 2007). Bithynia bölgesi kapsamında yapılan araştırmalarda prehistorik döneme dair izler bulunsa da İzmit için bu döneme ait bir iz rastlanmamıştır. Kentin bir sanayi bölgesi ve yoğun ulaşım ağı içerisinde sahip olduğu nüfus hareketliliğinin araştırmaları kısıtladığı düşünülebilir (Fıratlı, 1971; Beksaç ve Beksaç, 2015).

Bölgede ilk yerleşimin İzmit körfezinin güneyinde bugünkü Başiskele'de olduğu araştırmalarda tespit edilmiştir. 'Astakos' ismindeki bu yerleşim yeri M.Ö. 715'te Yunanistan'dan gelen Megaralılar tarafından kurulmuştur (Fıratlı, 1971; Ulugün, 2004; Beksaç ve Beksaç, 2015). Bu döneme ait güçler arasındaki üstünlük kurma çabalarından dolayı kent birçok kez yağmalanmış ve hasar görmüştür.

I. Nicomedes M.Ö. 280/79 yılında Bithynia Krallığı'nın tahtına geçmiştir ve M.Ö. 264 yılında körfezin kuzey tarafında kendi adına Nicomedia kentini kurarak Bithynia Krallığı'nın başkenti yapar (Çalık Ross, 2007). Efsaneye göre yeni kentin nereye kurulacağı tanrılara danışılır, kurban sunulur ve tam kurban sunakta yakılırken bir kartal aniden ortaya çıkarak kurban edilen hayvanın başını ateşten kapar ve aynı zamanda yerden bir yılan yüzerek ilerlemeye başlar. Yılan ve kartal körfezi geçerek bugünkü İzmit'in olduğu yamaca varırlar. Bunun üzerine, kâhinler kentin buraya kurulmasını istedikleri yorumunu yapar. Bu efsane kentte bastırılan sikkelerde de betimlenmiştir (Bosch, 1942).

M.Ö. 264'te kurulan kentte Helenistik Dönem, Roma Dönemi, Bizans Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemindeki yaşamın kanıtları bulunmaktadır.

Öztüre (1969), kentin bugünkü adı ile Kadıköy Mahallesi ve Bekirdere arasındaki tepede kurulduğunu daha sonra kentin doğuya doğru büyüyerek bugün Orhan Mahallesi'nin bulunduğu tepeye doğru genişlediğini aktarır (Öztüre, 1969). Döneminde Bithynia Krallığı'na başkentlik yapan kent ile ilgili tarihçi Ammianus Marcellinus, kentin Nikomedes tarafından kıymetli eserlerle süslediğini, görkemli

anıtlarla donatıldığını ve bunun sonucunda kentin yalnız komşu krallıkları değil, Romalıları da kendine hayran bıraktığını kaydeder(Güney, 2007).

Bithynia Krallığı'nın son yöneticisi IV. Nikomedes (M.Ö. 94-74) vefat ederken krallığın yönetimini Roma'ya bırakır. Böylece Bithynia, Roma'nın bir eyaleti haline gelir. Nicomedia konumu sebebi ile ilk olarak Bithynia Eyalet Meclisi'nin merkezi olmuştur. M.Ö. 29 yılında ise İmparator Augustus, Roma ve kendi adına tapınak yapılması için Pergamon'a ve Nicomedia'ya izin verir. Böylece kent imparatorluk kültürünün merkezi olmuştur (Çalık Ross, 2007). Bu dönemde kent sularının ve tersanenin onarıldığı söylenir (Öztüre, 1969).

Öztüre (1969), İmparator Claudius döneminde kentte imar faaliyetlerinin yoğunlaştığını aktarır. Roma, Antiochiea (Antakya) ve Alexandria (İskenderiye)'yi birbirine bağlayacak bir ticaret yolu yapımından bahseder (Öztüre, 1969).

M.S. 111 yılında eyaletin ekonomik problemlerini çözmesi için Genç Plinius, İmparator Traianus tarafında Bithynia'da görevlendirilir. İki yıl boyunca İmparator ve Genç Plinius arasındaki yazışmalarda Nicomedia'dan da bahsedilir. Bu mektuplarda kentteki yangına, kentin su ihtiyacını karşılamaya yönelik önerilere ve Sophon/Sunenesis (Sapanca) Gölü ile denizi birleştirmeye yönelik bir projeye dair detaylar bulunmaktadır (Çalık Ross, 2007). Kentin su ihtiyacını karşılamak amacıyla bu dönemde yapılan bir nymphaiona, su sarnıçlarına ve su köprülerine ait izlerden günümüze ulaşan kalıntılar bulunmaktadır.

M.S. 120/122 yılında meydana gelen depremde kent büyük oranda yıkılmıştır. İmparator Hadriaunus'un yardımları ile onarılan kentte darp edilen sikkelerin yüzünde şehir tanrıçası imparatorun önünde diz çökmüş şekilde tasvir edilir ve İmparator'a 'Restutori Nicomediae' (Nicomedia'yı Restore/İnşa Eden) ünvanı verilir (Öztüre, 1969; Çalık Ross, 2007).

M.S:257-258 yıllarında kent, Gotların istilasına maruz kalarak yağmalanır. Kent bu yağmalanın ardından M.S. 268' de bir başka deprem geçirerek büyük ölçüde tahrip olur.

M.S. 285/286 yılında. İmparator Diocletianus, imparatorluğun tek kişi tarafından yönetilmesinin zor olduğunu düşünerek Maximianus'u ortak imparator olarak belirler. M.S. 293 yılında da İmparatorlar Diocletianus ve Maximianus kendilerine yardımcı birer Sezar belirler ve Roma İmparatorluğu için tetraşi dönemi başlar (Öztüre, 1969; Foss, 2002; Ulugün, 2004). İmparator Diocletianus, imparator ilan edildiği Nicomedia'yı, iyi bir limana sahip olması, kara ve deniz ulaşımı ile kuzey ve batı sınırlarına ulaşım uygunluğu gibi sebeplerle başkent yapar(Foss, 2002). Bu dönemde Nicomedia, Roma, Antiokheia (Antakya), ve Alexandria (İskenderiye) ile birlikte dünyanın en önemli dört kenti arasında yer alır (Çalık Ross, 2007).

Dönemin yazarlarından Laktantius, İmparator Diocletianus tarafından Nicomedia'nın imparator başkentliğine uygun olacak şekilde yeniden imar edildiğine dair bilgiler verir. Yenilemek amacı ile kentin bir bölümünün yıkılarak yeniden yapıldığı, başta imparatorluk sarayı olmak üzere birçok kamusal yapının kente eklendiği aktarılmaktadır (Öztüre, 1969).

İmparator Diocletianus döneminde Nicomedia'da büyük bir Hıristiyan katliamı yaşanır, 23 Şubat 303 tarihinde bir kilise yakılıp, yağmalanır. Kent yöneticilerinin bu katliam sırasında olası yüksek bir tepeden izlediği ve yangın çıkma ihtimaline karşı önlem aldıkları bilgisi bulunmaktadır. Bu olaydan sonra imparator sarayında yangın çıkar ve Hıristiyanlar sorumlu olarak görülür (Çalık Ross, 2007).

M.S. 305 yılında Diocletianus, imparatorluktan çekildiğini ilan eder. Sonrasında İmparator olarak Konstantinus gelir ve Byzantion' da kendi adına yeni bir başkent inşa ettirmeye başlar. 330 yılında Konstantinopolis (İstanbul) açılmış ve başkentlik buraya taşınmıştır. Bu değişim ile birlikte Nicomedia da önemini yitirmeye başlayan bir merkez olmuştur. Hatta Foss (2002), Diocletianus'unkinin de içinde bulunduğu birçok heykelin Konstantinopolis'e taşındığını ve buradaki hipodromda kullanıldığını aktarır(Foss, 2002).

Görkemini yitiren Nicomedia 358 yılında şiddetli iki deprem geçirir ve kent büyük oranda zarar görür. Ammianus Marcellinus ikinci depremin Nicomedia'nın geriye kalanını yıktığını belirtir.

M.S. 362 yılında meydana gelen deprem ile M.S: 394'te putperestliğin İmparator Teodos tarafından kaldırılmasına kadar Nicomedia'da hiçbir imar faaliyeti bilgisi bulunmamaktadır. (Öztüre, 1969).

Kentin Bizans dönemi ile ilgili bilgiler ise oldukça sınırlıdır. VI. yüzyılda kent geçirdiği istilalar sebebi ile harabe olarak anılır fakat sahip olduğu liman ve karayolu üzerindeki konumu sebebi ile önemli bir noktadadır. Ayrıca Bizans dönemi sonuna kadar başpiskopos Nicomedia'da yaşamış ve kent önemli bir dini merkez olmuştur(Foss, 2002).

610 yılında tahta Heraklius geçmiştir ve bu dönemden itibaren Pers saldırıları imparatorluk için büyük tehdit oluşturmaya başlamıştır. IX. Yüzyıla kadar olan süreç Sürekli ve tahrip edici Arap akınları, buna bağlı olarak iç savaş ve veba salgını ile geçer. Bu dönemde Nicomedia'nın adı Papa Konstantinus ve II. Justinianus' un kente yaptığı ziyarette geçer. XI. yüzyıla kadar olan süreçte kent ile ilgili yazılı kaynak oldukça azdır (Çalık Ross, 2007).

XI. yüzyılda Anadolu'da Türk akınları başlar. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'ndaki karışıklıkları fırsat bilen Türk beyleri, Nicomedia'dan geçen yolu kullanarak başkente ulaşmaktadır. 1080 yılında ise Nicomedia bölgedeki tek Bizans kenti olarak kalmıştır. 1096 ve 1101 yıllarındaki Haçlı Seferleri'nde kent bir üs ve durak noktası olarak kullanılmıştır(Çalık Ross, 2007).

XIV. yüzyılda Osmanlı Beyliği, Bizans için en önemli tehdittir, kent bu dönemde kuşatmalar ve saldırılara maruz kalmıştır. 1337 yılında ise Türkler, Nicomedia'yı ele geçirir ve kentte Osmanlı- Türk dönemi başlamış olur.

Osmanlı hâkimiyetinin başlaması ile kentin adının zamanla değiştiği görülür. Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlarda kent için İznikmid adı kullanılmıştır. Fetih sonrası kentte camiler ve medreseler inşa edildiği, Hıristiyan cemaat azalırken Müslüman nüfusundaki artışla kentin kısa zamanda Türk kenti kimliği kazandığı görülmüştür (Foss, 2002)

Osmanlı tarihçilerinin 'fetret' adını verdikleri dönem içerisinde İznikmid'in birkaç kez Bizans ile Osmanlı arasında el değiştirdiği görülür (1402-1420 yılları arasında).

1420 yılında kesin olarak Osmanlı topraklarına geçen kentte yeni imar faaliyetleri görülür. Kent, Osmanlı döneminde tersanesi ve gemi yapımı için sahip olduğu alt yapısı sebebi ile önemli bir denizcilik merkezi, Avrupa'dan Anadolu'ya geçişte kervanlar için bir durak ve askeri bir istasyondur. 17. Yüzyıl ve sonrasında birçok gezgin buradan geçmesine rağmen kent ile ilgili önemli betimlemeler bulunmamaktadır, kentin sadece mola noktası niteliğinde olduğu söylenebilir (Foss, 2002).

XX. yüzyılda 28 Nisan 191-28 Haziran 1921 tarihleri arasında işgal altında kalan İzmit, 1923 tarihinden itibaren bir cumhuriyet kenti olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde Kocaeli ili idare bölgesinde bulunan İzmit, özellikle metropol İstanbul'a yakınlığı sebebi ile ülke için önemli bir endüstri kenti kimliğindedir.

2.2. İzmit'in Kent Katmanlarının Analizi ve Değerlendirilmesi

Kenti oluşturan yapılar ve açık alanlar ile çok katmanlılık özelliğine sahip olan İzmit, kolektif yaratım süreci sonunda kendine özgü bir karaktere sahip olmuştur. Tarihsel süreklilikte aralıksız olarak yerleşim yeri olan kentin bu özel karakterini oluşturan ardışık dönemleri belirlemek, İzmit kent morfolojisinin değerlendirilmesi için bir zorunluluktur. Siyasi yönetim değişikliği, savaşlar, kent üzerinde yıkıcı etkisi olan depremler, kentteki katmanlaşmayı karmaşıktırıştır.

2.2.1. Kentin izlerini taşıdığı tarihsel süreçlerinin belirlenmesi

Kentte değişim dönemlerinin tanımlanabilmesi için her türlü tarihsel belge ve araştırmalar, görsel, grafik ve yazılı kaynaklarda bulunan bilginin incelenir. İzmit ilgili yazılı ve resmi belgeler incelendiğinde kentin tarihi ve kent morfolojisi ile ilgili bilginin sınırlı olduğu görülmektedir. Kentte sürekli bir yerleşim olmasına rağmen meydana gelen depremlerin, diğer doğal afetlerin ve tarihsel süreç içinde yaşanan savaşların yarattığı yıkıcı etki sebebi ile bugünkü İzmit kenti geçmişini temsil etmemektedir. Yazılı kaynaklarda kentin çevresindeki yaşamın prehistorik çağdan itibaren başladığını aktarır. Ancak yapılan araştırmaların yetersizliği sebebi ile kesin bir yargıda bulunmak doğru olmaz. Tarihsel dönemlerin mevcut kent üzerindeki fiziksel yansımaları göz önüne alındığında tanımlanabilen dönemler şu şekildedir:

- a. Helenistik Dönem
- b. Roma Dönemi
- c. Bizans Dönemi
- d. Osmanlı Dönemi
- e. Erken Cumhuriyet Dönemi

Helenistik dönem öncesinde yerleşimin körfezin güneyinde, Başiskele tarafında olduğu bilinmektedir. Ancak İzmit'te, Helenistik dönem öncesinde kentsel bir form oluşumu ile ilgili bilgi eksikliği sebebi ile tarihsel katmanlar Helenistik dönemden itibaren başlar. Kent özelinde Helenistik dönem M.Ö. 3.yüzyıl ve M.Ö. 1.yüzyıl arasını işaret eder.

M.Ö. 74 yılında kent için Roma dönemi başlamaktadır ve bu dönem Roma İmparatorluğu'nun kentte hâkim olduğu süreci tanımlamaktadır. Yapılan çalışmada, arkeolojik kanıtların yetersiz olması sebebi ile yapılar üzerinde bir tarihleme hatasına sebebiyet vermemek için bu iki dönem birlikte değerlendirilecektir (Dr. Öğr. Üyesi Ağtürk'ün tavsiyesi üzerine).

Bizans dönemi M.S. 1.yüzyılda başlar ve M.S.14.yüzyıl kadar devam eder. Bu süreç içerisinde kentte Bizans hâkimiyetinin aralıksız bir sürekliliği yoktur, fakat ardışık dönemlerin tanımlanabilmesi için fiziksel kanıtlar göz önüne alınarak Bizans dönemi olarak tanımlanmaktadır. Kent bu dönem içerisinde, Pers ve Arap istilasına uğramış, Türk beyliklerinin kontrolüne geçmiş, Haçlı seferleri sırasında bir durak noktası olmuştur.

Osmanlı dönemi 14. Yüzyıldan itibaren 1923 yılına kadar sürer, Erken Cumhuriyet dönemi 1923 ile 1950lerin sonu olarak tanımlanır.

2.2.2. Topoğrafya ve doğal veriler

Antik dönemde Nicomedia'nın da sınırları içinde yer aldığı Bithynia, günümüzde Doğu Marmara ve Batı Karadeniz bölgelerine karşılık gelen, Minor Asya'nın kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil 2.2.). Konumu itibari ile Avrupa ile Asya arasındaki bağlantıyı kurar, coğrafik koşulları sebebi ile güvenli limanlara ve zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Roma döneminde yaşamış coğrafyacı Strabon, Bithynia sınırları ile ilgili detaylar vermiştir; Bosphoros'tan sonra (İstanbul Boğazı)

sonra Pontus Euxinos (Karadeniz) kıyısı boyunca uzanan Bithynia'nın güney sınırını belirtmenin zor olduğunu aktarmıştır. Bithynia'yı oluşturan 12 kent bulunduğunu aktarır (Çalık Ross, 2007). Bu kentlerden biri olan Nicomedia başkent pozisyonundadır; kentin egemenlik alanı tam olarak belirli değildir fakat Plinius'a göre kentin sınırları Sophon Gölü'ne (Sapanca Gölü) kadar uzanır.

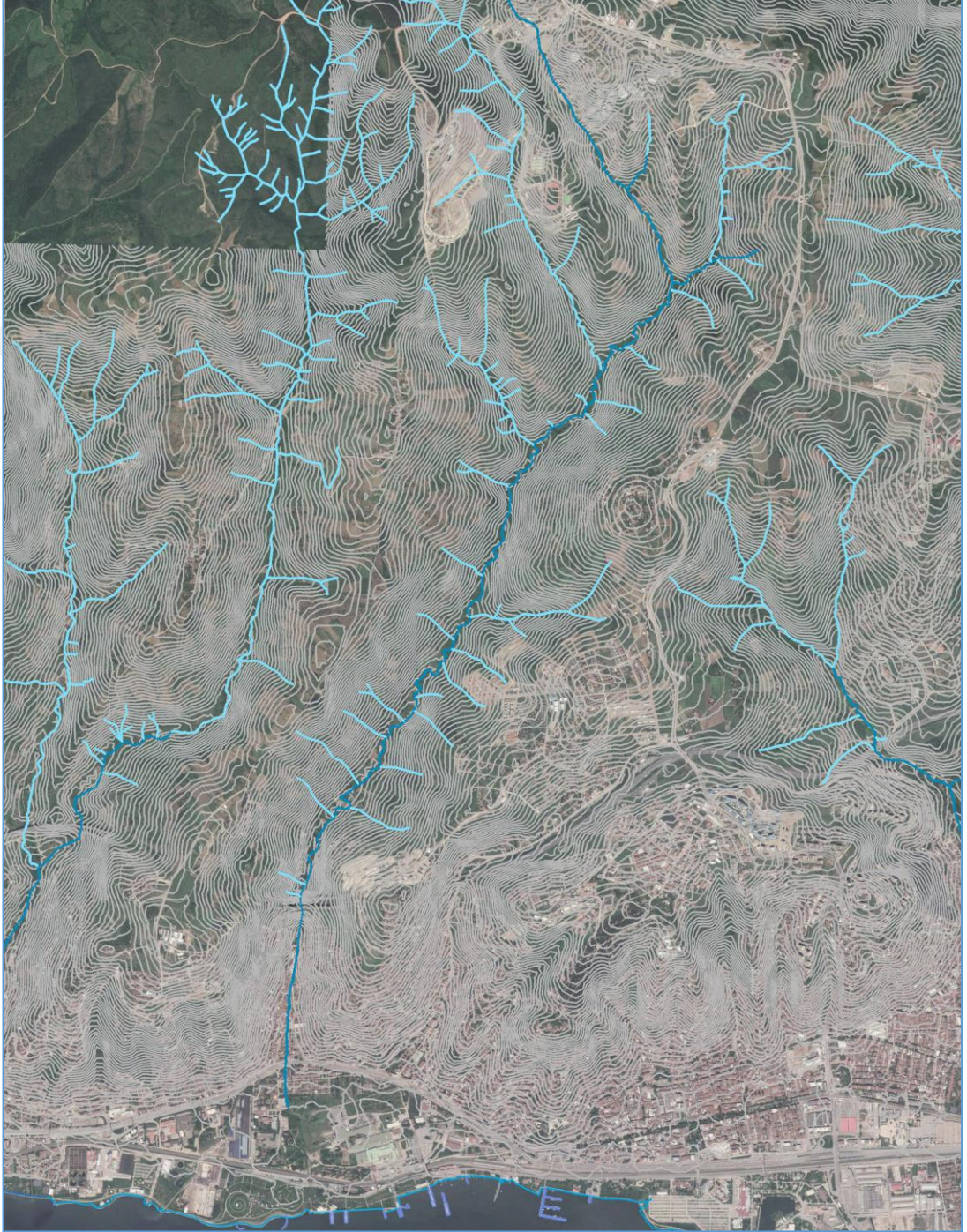

Şekil 2.2. Bithynia Krallığı sınırları

Kentin bulunduğu konuma geniş bir çerçeveden bakıldığında, jeopolitik durum daha net anlaşılabilir. Bir iç deniz olan Marmara Denizi boğazlar aracılığı ile Karadeniz ve Ege Denizi'ni birbirine bağlar ve Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayırır. Dolayısı ile Marmara Denizi çevresindeki mikro bölgeler birbirleri ile ilişki kurmanın yanında kendine yakın coğrafyadaki mikro bölgelerle de bağlantı kurabilmektedir (Güney, 2007).

Nicomedia'nın Asya ve Avrupa arasındaki Avrupa'ya yakın konumu, doğrudan deniz ile bağlantısının bulunması, Astakenos Körfezi'nin (İzmit Körfezi) dar olması sebebi ile denizden gelecek saldırıları önleyebilme üstünlüğünün bulunması jeopolitik konumunun olanaklarından bazılarıdır. Diğer bir yandan kent sadece denizden gelecek saldırılara karşı üstün durumda değil; aynı zamanda karadan

gelecek saldırılara karşı da doğal savunma sağlayacak, yerleşime elverişli tepelere kurulmuştur. Kent, kıyıya doğru eğimli bir yamaçtaki dört tepenin üzerine yerleşmiştir (Ruge, 1936). (Şekil 2.3)

Şekil 2.3. İzmit kenti topoğrafyası

Nicomedia jeopolitik olarak birçok üstünlüğe sahip olmasına rağmen kentin güneyinden geçen, bugünkü adı ile Kuzey Anadolu Fay Hattı tarihsel süreçte yıkıcı

etkisi olan birçok depreme sebep olmuştur. Bu depremler sonucundaki yıkım sonrasında yeniden yapılaşma sürecinin, kent morfolojisinde önemli değişikliklere sebep olduğu düşünülmektedir.

Nicomedia'nın sahip olduğu bir başka karakteristik özellik, farklı canlı türlerinin yaşamasına imkân verecek, Karadeniz ve Akdeniz iklimi arasında bir geçiş noktasında bulunmasıdır. Kentin kuzey bölümü erken dönemlerden itibaren gemi yapımında kullanılan ormanlarla kaplıdır. Ksenofon, kent ve çevresinde yetişen bakla türünden, tatlı şarap yapımında kullanılan üzümünden, incir, buğday, arpa, susam, darı, gibi tahıl ürünlerinden bahsederek, bölgedeki çeşitliliği kaydeder (Güney, 2007).

Sahip olduğu verimli tarım alanları, işlenmeye elverişli ormanları, körfezin sağladığı deniz ürünü zenginliği yanında kent, yer altı kaynakları açısından da çeşitliliğe sahiptir. Yapılan jeolojik araştırmalarda barit, linyit, bakır, demir, kireçtaşı ve yer altı suları tespit edilmiştir (Güney, 2007).

Tüm bu sahip olduğu çeşitlilik ve zenginlikler sebebi ile kent, antik dönemden günümüze aralıksız olarak yerleşim görmüş, dönemlerinde en etkin güç olan Bithynia Krallığı'na başkentlik yapmış ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun dört büyük kentinden biri olmuştur.

2.2.3. Helenistik dönem ve Roma dönemi

M.Ö. 264'te Nicomedes tarafından kurulan Nicomedia kentinin kısa zamanda Helenistik dönem krallıklarından Bithynia Krallığı'nın başkenti olduğu ve kentte görkemli yapılar inşa edildiği yazılı kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Tarihçi Ammianus Marcellinus, Nicomedia'nın, Nikomedes tarafından kıymetli eserlerle süslendiğini, görkemli anıtlarla donatıldığını ve bunun sonucunda kentin yalnız komşu krallıklar değil, Romalıları da kendine hayran bıraktığını kaydeder (Güney, 2007). Roma dönemi söz ustalarından Libanius yazdıkları kent ile ilgili günümüze ulaşan önemli belgelerdendir. Libanius, Nicomedia kentinin görkeminden şu şekilde bahseder: 'Hangi kent daha güzeldi? Dört misli büyüdüğü ancak bu gelişimin kent halkının bacaklarını ne denli yorduğu hususunda sözü uzatmayacağım. Güzelliğine ve getirilerine diğerlerince ancak erişilebildi ama aşılamadı: İleriye doğru toprakları ve kolları ile denizi kucakladı. Sahilde yükseldi ve boydan boya kenti ikiye ayıran

sütunlu caddeyle bezendi. Alçak bölgelerden kaleye doğru selviler gibi yükselen kamu binaları görkemli, özeller ise çekici idi, derelerle sulanan, bahçelerle çevrili evler bir diğerinin yukarısında yükseliyordu. Kurul odaları, hitabet okulları, tapınaklarının çokluğu, hamamlarının muhteşemliği ve limanının büyüklüğü gördüğüm ancak anlatamadıklarım. ... Ama gözlerimize hükmeden güzelliği ile kentin görünümü daha ilgi çekiciydi. Bu kentin surları içinde büyümüş olanlarla onu ilk kez görenlerin duyguları aynı idi. Körfezin üzerine parıldayan sarayın yanı sıra tüm kenti süsleyen tiyatro ile değişik yapılardan yansıyan daha da parlak ışıkları tanımlayabilmek zordu. Kutsal bir görüntüyümüştüğüne saygı duyarak yola devam ettik; Khalkedon (Kadıköy)'e doğru ilerlerken yolun yapısı görmemizi engelledikçe dönüp dönüp bakmak zorunda kaldık. Bu bir ziyafete ara vermek gibi bir şeydi. Bithynia'nın bir Metropolis olduğunu Nicomedia'yı gezmeden nereden bileceksiniz, harika kalenin keyfini çıkarın. Ben sonsuza dek burada kalmak istiyorum!'. Fakat antik Nicomedia kenti, modern İzmit yerleşiminin altında kalmıştır.

Kentin Helenistik dönemdeki durumu ile ilgili bilgi, belge ve arkeolojik izler yok denecek kadar azdır. Helenistik dönemdeki kent yapısı ile ilgili aynı dönemdeki benzer kent yapıları karşılaştırılarak öngörülerde bulunulmakta Roma dönemi için döneme ait yazılı kaynaklar ve arkeolojik izler takip edilmektedir.

Nicomedia'nın egemenlik alanı tam olarak belli değildir fakat Plinius, kent sınırının Sopot (Sapanca) Gölü'ne kadar uzadığını söyler (Güney, 2007). Kent, tarihsel süreçte şiddetli depremler sonucu birçok kez yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Bu sebeple birbirini izleyen tarihsel dönemlerde yapıların, onarım geçirdiği ve döneminin yapı tekniği ve malzemeleri ile eklemelere sahip olduğu görülmüştür. Helenistik dönemdeki diğer kentler ile benzer şekilde ızgara plan düzenine sahip olduğu ile ilgili varsayımların yanında Ağtürk (2019)'e göre kent; bazı noktalarda benzerlerinden ayrışır. Ağtürk, kentin kurulduğu Orhan Tepe'nin, yerleşim için fazla eğime sahip olduğunu bu sebeple kentte bazı setler oluşturularak eğime yerleşilen bir kent planı olduğunu düşünmektedir (Ağtürk, 2019). Öztüre (1969)'de eğimli araziye yapı yapabilmek için bir takım teraslar yapıldığını aktarmaktadır (Öztüre, 1969).

Öztüre (1969), Nicomedia'da yerleşimin günümüzdeki Kadıköy Mahallesi ve Bekirdere arasındaki tepede kurulduğunu daha sonra kentin batıya doğru

büyüdüğünü söyler. Fıratlı (1981), kent iç surlarının bulunduğu Orhan Mahallesi'nin, Nicomedia'nın akropolü olabileceğini ve yerleşimin buradan başladığını(Fıratlı, 1971); Zeyrek (2005) ise bu alanın akropol olabileceği ile ilgili bilimsel bir kanıtın olmadığını aktarmaktadır (Zeyrek, 2005).

Şekil 2.4 Nicomedia kenti tasviri (Onur Şahna)

Nicomedia' da Helenistik dönem kentlerinin yapısal ortak özelliklerinden kent surlarına sahiptir. Kent surları ile ilgili detaylı bir araştırma yapan Foss (2002), iç kaleyi Helenistik döneme tarihler ve kalenin ölçü ve kütle büyüklüğü olarak bu dönemi yansıttığını söyler. Fakat depremler ve savaşlar sebebi ile hasar gören kaleye ardışık dönemlerde eklemeler yapılmıştır. Kalenin Helenistik döneme ait izleri çok kısıtlı olup, özgün durumu ve denize doğru inip inmediği belirlenememiştir. Kenti çevreleyen sur sisteminin yapım tarihi ise Roma dönemine aittir. İmparator Diokletianus döneminde yapılan surların amacı kenti ve suyollarını kuzeyden gelen saldırılara karşı korumaktır. Foss (2002), yaptığı çalışmada surların kıyı boyunca devam etmiş olabileceğini ve günümüze ulaşmadan uzun süre önce yok olmuş olabileceğini düşünür (Foss, 2002).

Helenistik dönem kentlerinin her birinde olduğu gibi Nicomedia’da da bir tiyatro bulunduğu düşünülmektedir (Şekil 2.4). Kent yapısı ile ilgili belge değerindeki bir başka kaynak olan seyyahların aktarımlarında da tiyatro yapısından bahsedilir. Roma döneminin söylev ustası Libanius kentte meydana gelen bir deprem esnasındaki tiyatrodan ‘İnsanlar kamu binaları ve özel evlerin önüne düştüler. Liman üzerinde korkunç bir ses oluştu devrilip yerle bir olan tiyatro ise parça parça dağıldı.’ ve ‘güneş tam tepedeydi. O zaman şehrin bekçi tanrıları tapınakları terk etmişlerdi, şehir kılavuzsuz bir gemi gibi batıyordu. Duvar duvar üstüne, direk bir başka direğin üzerine, dam öbür dama düşüyor ve hatta temler tahrip oluyordu. En önce tiyatro gürültülü bir şekilde çöktü’ şeklinde bahsetmiş olup 2005 yılında yapılan Kocaeli İli Yüzey Araştırmalarında yapının izlerine rastlanmıştır. Yapı üzerinde bilimsel bir kazı yapılamamış fakat yüzeyde görülen kemer parçaları Roma dönemine tarihlenmiştir (Çalık Ross, 2007). Çalık Ross, tiyatronun İzmit Körfezine hâkim konumu ve yamaca yaslanmış planı sebebi ile yapının Helenistik dönemde yapılmış ve Roma döneminde onarım görmüş olabileceğini düşünmektedir. Yapı ile ilgili 165x50 m ebatlarında, oturma birimlerinin kayaya oyularak yapıldığı ve sahne yapısının 5-10 m. derinlikte toprak altında olduğu düşünülmektedir (Çalık Ross, 2007).

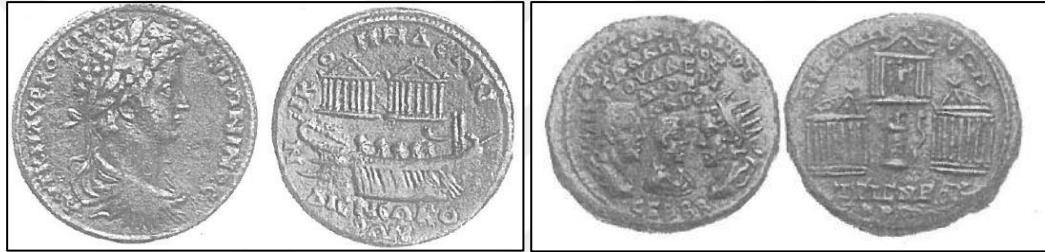
Kenti kuran I. Nicomedes, kentte birçok saray ve kamusal yapı yaptırmış; bu yapıların yapımında çalışması için Atina’dan mimar ve heykeltıraş ustalarını kente davet etmiştir (Öztüre, 1969). Nicomedia kenti ile ilgili yapılan tüm çalışmalarda da kentin sürekli gelişme göstererek zamanla çok büyük bir Helenistik şehir görünümüne kavuştuğundan ve kentte fazlaca tapınak, kamusal ve özel gösterişli yapılar bulunduğu bahsedilir.

Nicomedia, İmparator Diocletianus tarafından Doğu Roma’nın başkenti seçildikten sonra, imparator kentin yenilenmesi için çaba harcamış, kentin büyük kısmının yıkılarak yeniden yapılmasını istemiştir. Libanius’a göre Nicomedia bu dönemde Roma, Antakya ve İskenderiye’den sonra dünyanın 4.büyük kültür ve ticaret merkezi haline gelmiştir (Ulugün Y. , 2007)

M.Ö. 29 yılında İmparator Augustus, Roma ve kendi adına Nicomedia’da bir tapınak yapılması için izin verir. Bu izinin Anadolu’da az kente verilmiş olması

Nicomedia'yı döneminin önemli kentlerin biri yapar (Güney, 2007). Yazılı kaynaklarda kentte Zeus, Magna Mater, Demeter, Memnon'un bir kılıcının muhafaza edildiği Asklepios, Isis, Augustus, Commodus tapınaklarının bulunduğu yazmaktadır (Ruge, 1936). Ayrıca Roma döneminde kent yöneticilerinden Genç Plinius, İmparator Traianus'a yazdığı mektuplarda kentteki Gerusia, İsis ve Kibele tapınaklarından bahseder (Ağtürk, 2017). Plinius mektuplarından birinde yeni bir forum inşasından ve be sebeple Magna Mater Tapınağının başka bir yere taşınması gerekliliğinden bahseder (Çalık Ross, 2007).

Roma dönemine ait Nicomedia sikkelerinin bazıları arka yüzlerindeki betimlemelerle kentteki tapınaklar ve kent planı ile ilgili günümüze ulaşan belge niteliğindedirler.

Şekil 2.5. İmparator Commodus dönemi sikkelerindeki İmparator Tapınakları ve Demeter Tapınağı tasvirleri

Kentte adı geçen tüm tapınakların izi bulunamasa da Bosch, kentte yaptığı araştırmalarda edindiği gözlemler ve sikkelerden elde ettiği verilerle Demeter Tapınağı, agora ve tiyatronun konumlarına dair fikir yürüttüğü bir şema çizmiştir (Bosch, 1937) (Şekil 2.5). Ortada bulunan Demeter Tapınağı'nın bir yanında Augustus tapınağı diğer yanında Severus tapınağı yer almaktadır (Boyana, 2009).

Diocletianus, döneminde kente kendisi, kızı ve eşi için saraylar yaptırdığı, Babil'in kent duvarlarından daha kalın duvarlara sahip bir hipodrom, darphane, tersane, circus ve silah fabrikası yaptırdığı bilinmektedir (Ruge, 1936). Bu yapılar ile ilgili olarak günümüze ulaşan kesin ve net bilgiler olmamakla birlikte Öztüre (1969), hipodrom, gymnasium, darphane ve silah fabrikasının konumunu işaret etmektedir (Öztüre, 1969). Bunun yanı sıra kentin hipodromundan günümüze herhangi bir kalıntı kalmamıştır ve yapının malzemeleri devşirme olarak kullanılmıştır (Texier, 1997). Bu dönemde kent tamamen surlarla çevrilmiş (kent surlarının dış sur olarak adlandırılan bölümü), eski surları güçlendirilmiş ve kentteki Antoninus Hamamlarının onarılmıştır.

İmparatorluk sarayları konumu ile ilgili ise farklı kaynaklarda farklı gözlemler bulunmaktadır. Bu tahminlerden ilki; Umar (2014), günümüzde Akça Cami - Belsa Plazanın bulunduğu bölgeye ‘tapınak ve devlet binaları’ yaptırıldığını ve buradaki yapıların temel kazıları sırasında çıkarılan heykel ve sütunların saraya ait olduğunu düşünmektedir (Umar B. , 2004). Bu inşa çalışmaları sırasında çıkan kalıntıların antik limana ait olabileceği ile ilgili görüşler de bulunmaktadır (Ulugün Y. , 2007) (Şekil 2.6).

Şekil 2. 6. Günümüzde Akçakoca Camii ve Belsa Plaza'nın yeri

İkinci tahmin Libanius yapı ile ilgili ‘saray denizden uzak değildi’ aktarımı ve bazı antik kaynaklarda bir burunda inşa edilmiş saraydan bahsedilmesi dikkate alınarak ve 1745’te kenti ziyaret eden gezgin Charles de Peyssonel’in gözlemleri ile SEKA Fabrikasının bulunduğu alan işaret edilmektedir(Ruge, 1936). Bir diğer tahmin ise Çukarbağ’da yapılan kazı sonrası çıkan kalıntıların birçok yapı kompleksinden birine ait olduğu ve bu yapılardan birinin imparatorluk sarayı olabileceği ile ilgilidir (Ulugün Y. , 2007). 1861’ de Georges Perrot, Abdülmecit Kasr-ı yapıldığı yerden

Roma tarzı heykellerin bulunduğunu ve yeni yapı türünün kendinden önceki dönemin devamı niteliğinde olduğunu söylemiştir (Foss, 2002).

Büyük bir ticaret merkezi olan kentin agorası, liman ve tersanesinin konumu ile ilgili olarak Libanius, agoraya bitişik bir Fortune Tapınağı bulunduğundan bahsetmektedir. Ruge (1936), limanın SEKA alanında bulunduğunu ve bu alanda bir de tapınak temeli bulunduğunu anlatmaktadır (Ruge, 1936). SEKA kıyısındaki antik limana ait mendirek kalıntıları Libanius' un yanı sıra Tavernier, Peyssonel, Cuinet ve Texier gibi gezginler tarafından da doğrulanmaktadır. Kent agorasının ise tapınağı ve stoası ile birlikte bir kompleks olarak kentte yer aldığı ve yakın zamanda Devlet Malzeme Ofisi'nin temel kazıları sırasında çıkan kalıntıların da agora yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Yapı izleri, Devlet Malzeme Ofisi'nden başlayarak Mannesman Fabrikasının bulunduğu alana kadar yayılmaktadır (Ulugün Y. , 2007).

Kentleşmenin temel koşulundan olan su sistemi, Nicomedia kentinde de Helenistik dönemden itibaren kurulmuştur. Üçtepeler-Kabaoğlu arasında bulunan büyük su kemerinin konumu ve eş yükselti eğrileri değerlendirildiğinde kentin akropolüne su taşımış olabileceği fakat yapım sistemi ve yapı malzemesi sebebi ile de sonraki dönemlerde tekrar inşa edildiği düşünülmektedir (Ünal, 2001). Nicomedia'nın Doğu Roma başkenti olması ile kentte artan su ihtiyacını karşılamak amacı ile yeni su sistemlerinin yapıldığı Genç Plinius'un mektuplarından öğrenilmektedir.

Kentin M.S. 111 yılında geçirdiği büyük yangın sonrasında yönetim yapılarının ve tapınakların dahi yandığı aktarılmaktadır (Öztüre, 1969). Kentin yönetimi ile görevlendirilmiş olan Genç Plinius, karşılaşılan yangın afetinden sonra kente büyük su sarnıçları yaptırmaya başlamıştır.

Nicomedia kentini oluşturan bir diğer kent bölümü nekropollerdir. Helenistik dönemde akropolün kuzeydoğusu ve kuzeybatısında olmak üzere iki ana nekropolü bulunmaktadır, zamanla kentin kuzeyinde de bir nekropolün olduğu ortaya çıkmıştır (Ulugün Y. , 2007). Doğuda kalan nekropol kent surları dışından başlayarak Bekirdere'ye kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır (Foss, 2002). Batı nekropolü ise batıdaki şehir surlarından itibaren Manastır bayırını da içine alacak şekilde geniş bir alana yayılmıştır (Ulugün Y. , 2007) Kentin nekropol alanları içerisinde tümülüs yapıları görülmektedir. Tümülüsler, bir gömüt ya da mezar binasının üzerine insan

eliyle toprak ve/veya taş yığılarak inşa edilen tepe/mezar tepesidir. Özellikle Bithynia bölgesinde geniş bir dağılıma sahip olan tümülüslerden Nicomedia’da kentin kurucusu I. Nikomedes, eşi Kosigin ve oğlu III. Nikomedes’e ait olduğuna dair rivayet edilenleri bulunmaktadır (Öztüre, 1969).(Helenistik dönem izlerine ait haritalar için bkz. EK-A ve EK A’)

2.2.4. Bizans dönemi

İmparator Constantinus’un (M.S.324-327) tahta geçmesi, kent coğrafyası için yeni bir başlangıç olmuştur. İmparator, Byzantion’da kendi adına bir kent inşa etmeye karar verir ve 330 yılında başkentliği Konstantinopolis’e taşır. VI. yüzyıla gelindiğinde Nicomedia görkemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Kentte bu dönemde meydana gelen şiddetli depremlerin büyük yıkımla sonuçlandığı ve bu depremlerin şiddeti ile kıyı çizgisinin değiştiği (Texier, 1997); bunun yanı sıra bu dönemde kentte bulunan darphanenin kapandığı (Çalık Ross, 2007) bilgisi bulunmaktadır.

Bizans kaynaklarında kent, başkentın ambarı, Bithynia’nın başlıca kenti olarak geçer. Buradan kent limanının başkente erzak sağlama konusundaki önemi anlaşılır. Bizans döneminde kentin güçlü kalesi ve surlarıyla imparatorun yaptığı seferlerde askerî bir üs olduğu görülmektedir. Foss (2002), surlar üzerinde yaptığı araştırmada Bizans döneminde bazı bölümlerin tamir gördüğünü ya da tamamen yeniden yapıldığını aktarmaktadır (Foss, 2002). Kent surlarının onarımı yapılırken tiyatroya ait yapı malzemelerinin kullanıldığını bu sebeple tiyatronun Bizans döneminde hem görsel hem de fonksiyonel olarak önemini yitirdiğini ve kenti ziyaret eden seyyah ve tarihçilerin yapıyı fark edemediği bilgisini Çalık Ross (2007) vermektedir.

Öztüre (1969), V. yüzyılda kentte Ayasofya adında bir kilise ve İmparator Marsien’in kendisi için bir saray yaptırdığı bilgisini iletir. Kilisenin konumunu günümüzde Orhan Camii’nin bulunduğu alan olarak tanımlar (Öztüre, 1969) (Şekil 2.7). 1938 yılında caminin bahçesinde yapılan kazılarda vaftiz teknesi bulunmuş fakat yapının kilise olarak kullanıldığı sonucuna kesin olarak varılamamıştır (Ulugün Y. , 2010).

Kentin 362 yılındaki depremle büyük darbe alan kentin durumu M.S. 554 ve 557 yıllarındaki depremlerle daha da kötüleşir. Kent İmparator Justinianus döneminde yaptırılan kiliseler, su kemerleri ve hamamlarla biraz toparlanır (Texier, 1997).

Şekil 2.7. Günümüzde Orhan Cami'nin yeri

İmparator Justinianus döneminde, bataklık olan kentin doğusundaki ovanın ıslah edilmesi, Nikea-Nicomedia arasında bir karayolu bağlantısı ve Sakarya nehri üzerine yapılan köprüler ile kenti ticari olarak beslemeye yönelik imar çalışmaları yapılmıştır. 554 ve 557 yıllarındaki depremler sonucunda ortaya çıkan hasarı onaracak girişimlerde bulunulmuş, tamamen yıkılan Sakarya köprüsü yeniden yapılmış ve saray onarılmıştır. Bu depremin kentte yarattığı hasar anlatılırken yıkılan Teodora hamamının konumuna dair bilgiler de verilmiştir (Öztüre, 1969).

IV. yüzyılda manastırların öncelikli konumunun ortaya çıktığı dönemde Nicomedia kent dokusu içerisinde de bu yapı izlerine rastlanmaktadır. Yazılı kaynaklar tarafından kentte birçok manastır bulunduğu ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır fakat bu yapıların konumları ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu dönemden günümüze izleri ulaşan manastır yapılarının izleri harita üzerine işaretlenmiştir.

Öztüre (1969) tarafından İmparator Diocletianus döneminde yapıldığı aktarılan İnbayırı Sarnıcını Ulugün (2010), Bizans dönemi yapıları içerisinde anlatmaktadır. Bununla birlikte kentin doğu girişinin bu sarnıcın yakınında olduğunu ve aynı zamanda sarnıç çevresinde bir bazilika yapısının varlığından bahsetmekte fakat net ve detaylı bir bilgi aktarımı bulunmamaktadır.(Ulugün Y. , 2010).

Helenistik dönemden itibaren Nicomedia kentinin doğu, batı ve kuzeyinde konumlanan nekropollerin Bizans döneminde de süreklilik gösterdiği görülmektedir. Bu nekropol alanları kentteki yerleşimin surların dışına çıkması ile keşfedilmeye başlanmıştır. Nekropol alanlarından bulunan sayısız mezar, lahit, hipojenin yanında yer üstünde görülebilir durumda olan Bizans dönemine tarihli kutsal yapı izleri de vardır (Zeyrek, 2005). (Bizans dönem izlerine ait haritalar için bkz. EK-B ve EK B')

2.2.5. Osmanlı dönemi

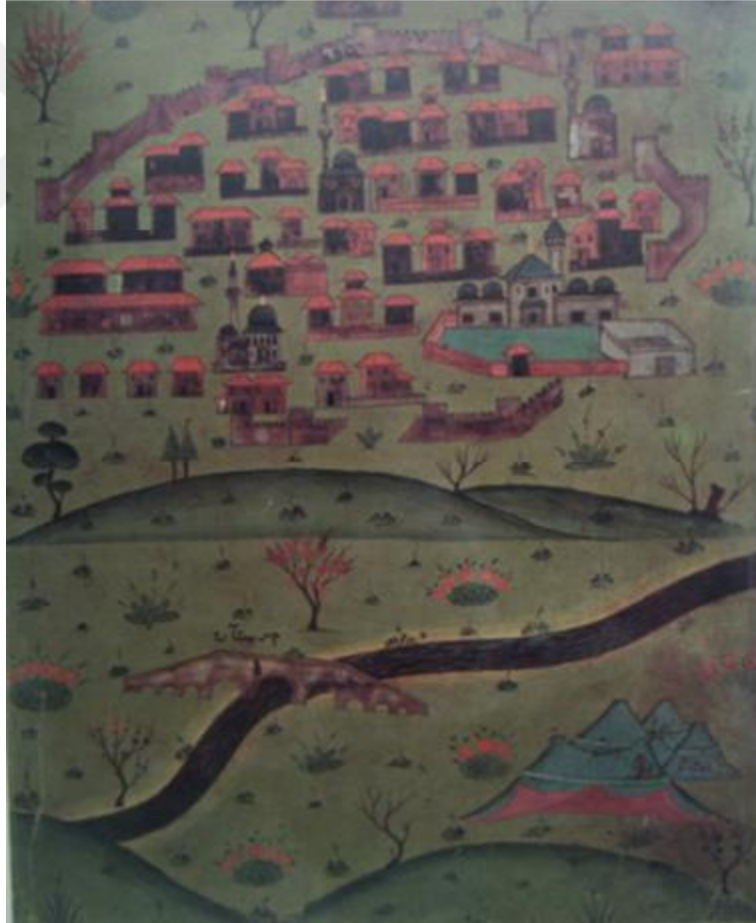
Nicomedia'nın Osmanlı tarafından fethedildiği tarih ile ilgili farklı kaynaklarda farklı tarihler bulunmaktadır, bunun sebebi kentin uzun süre Bizans ve Osmanlı arasında el değiştirmesidir. Fakat Nicomedia'nın kesin olarak Osmanlı eline geçmesi 1337-1338 yılında olduğu belirtilmektedir (Danışment, 1947). Osmanlı tahrir defterlerinde Nicomedia kenti için İznikmid adının kullanıldığı görülmektedir.

Fetih sonrası kentte morfolojik ve demografik olarak bir değişim başlamış, İznikmid, Türk özelliklerini kısa sürede özümseyerek bir Müslüman kent karakterine sahip olmuştur (Foss, 2002). Osmanlı kentlerinin en küçük idari birimi olarak mahallelere bölüldüğü görülmektedir. Mahalleler genellikle bir dini yapı ya da pazarın etrafında gelişen, çoğunlukla her birinde dini, inanç ve iktisadi faaliyetleri benzer olan insanların yaşadığı bir birimdir 1520'li yıllardaki kayıtlara göre Kocaili Sancağı'nın merkezi olan İznikmid nefsinde on beşi Müslümanlara, biri gayr-ı Müslimlere ait mahsus olmak üzere on altı mahalle bulunmaktaydı.

Fethin ardından kentte ilk müdahale kent surlarına yapılmıştır, savaş ve kuşatmalardan dolayı yıpranan surlar onarılmıştır (Öztüre, 1969). Daha sonra İznikmid'de camiler, medreseler ve küçük bir tersane inşa ettirilmiştir. İç kalenin içerisinde yer alan Orhan Camii'nin 1843 tarihli tamir kitabesine göre 1332-1333 tarihinde Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığı yazmakta, Âşık Paşazade ise caminin

kiliseden çevrildiğini aktarmaktadır. Bu cami ile birlikte caminin batı duvarına bitişik medrese ve hamam inşa edilmiştir (Galitekin, 2002).

16. yüzyılda kentte meydana gelen depremler büyük hasara yol açmıştır. 14 Eylül 1509 tarihli depremde Süleymanpaşa Medresesi, 5 cami ve 33'e yakın ev tamamen yıkılmış, tersane büyük hasara uğramıştır (Öztüre, 1969). Depremin ardından kentte hasar gören yapılar onararak yenileri eklenmiştir. Menzil noktalarında padişah ve vezirler tarafından inşa ettirilen menzil külliyelerinden Pertev Mehmet Paşa Külliyesi, cami kitabesine göre 1579 yılında tamamlanmıştır. Külliye; cami, kervansaray, hamam sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. Fevziye Camii, Mehmet Bey Hamamı ve Orta Hamam, Orta Han, Abdüsselam/ İmaret Camii, Ahmet Paşa Medresesi; Alaca Mescit yapıları bu döneme tarihlenmektedir.

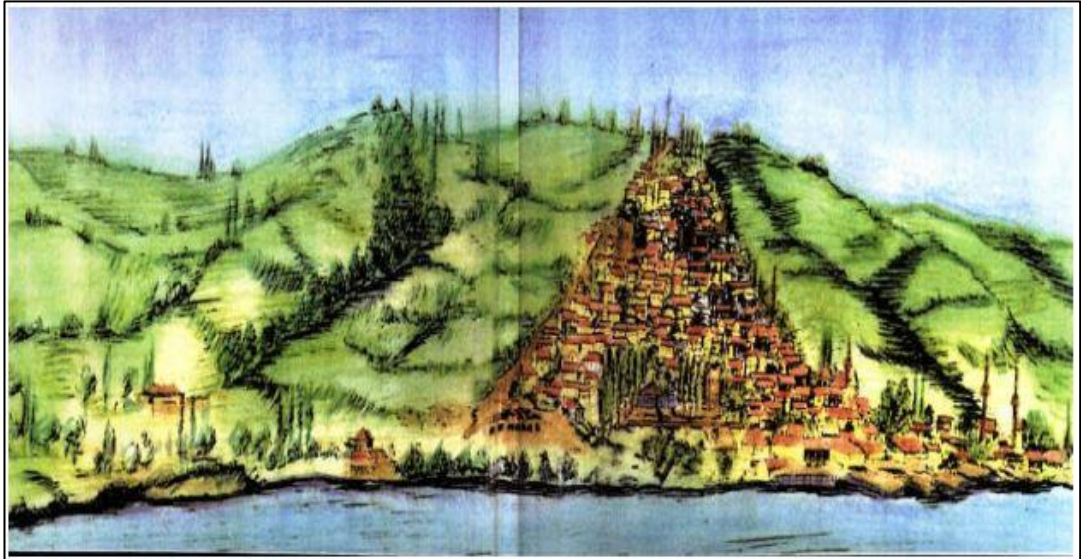
Şekil 2.8. 1535 yılında Matrakçı Nasuh tarafından yapılan İznikmid minyatürü

İznikmid, bu dönemde ham madde ve iş gücü açısından başkent İstanbul'a kaynak olmuştur. 1452'de Rumelhisarı'nın, 1570-1579 yıllarında Üsküdar Atik Valide

Sultan Külliyesi için gerekli kereste, mermer ve taş malzeme İznikmid'den İstanbul'a götürülmüştür (Bostan, 2001).

Dönem içindeki kente dair bilgi veren 1535 tarihli Matrakçı Nasuh minyatüründe, kuşbakışı çizdiği kent tasvirinde şehir topografyasını, bitki örtüsünü ve önemli yapıları ele almaktadır (Şekil 2.8). İzmit'i kuzeyden ve yer yer yıkılmış durumda olan surların içerisinde tasvir eden Matrakçı, bu çerçeveye kentin önemli işaret öğelerini de yerleştirmiştir. Minyatürde gösterilen dört camiden birinin Orhan Camii, diğerinin de Akçakoca Camii olduğu tespit edilmektedir. Ancak Akçakoca Camii'nin alt kısmında gösterilmesi gereken Süleyman Paşa Hamamı daha yukarıda gösterilmiştir. Dönemin ticaret merkezi olan Yukarı Pazar da doğuda bir sırada dükkânlı arasta olarak verilmiştir (Kaya, 2017).

1548 yılında İzmit'e gelen Gassot kenti 'büyük surlarla çevrili yüksek bir tepe üzerine oturmuş, Nicomedia Körfezi'nin sonlandığı sahile kadar yayılmış bir kent' olarak tariflemektedir. 1555 yılında Dernschwam ise İznikmid ile ilgili deniz kenarına yakın uzunca bir yamaç üzerinde bulunan saray ve ortasında kilisenin yerine yapılmış bir cami olduğundan bahsetmektedir(Ulugün, 2008).

Şekil 2.9. 1745 yılında Peyssonel tarafından yapılan İzmit gravürü

17. yüzyılda IV. Murat, Revan Seferi sırasında İznikmid'de konaklamış ve burada kendisi için bir saray inşa ettirmiştir fakat saray 1766 depreminde yıkılmıştır(Öztüre, 1969). 1745 yılında İznikmid'e gelen Peyssonel, sarayın çevresini '... bir tepenin

yamacındaki sarayın bahçe duvarları ile sonlanıyor, bir terasın üzerine oturtulmuş sağ tarafta eski bir kule var, sol tarafta ise Türk tarzı büyük bir köşk bulunuyor, tüm bunlar küçük bir servi ormanı ve birkaç yüksek gövdeli ağaç ile çevrili...’ şeklinde anlatmaktadır (Peyssonel, 2005). Peyssonel’in eserinde kentin görünümü için fikir verme açısından önemli bir gravür de bulunmaktadır (Şekil 2.9). Bu gravürde kentin alt kısmında tepe üzerinde ağaçlar arasında kuleli bir yapı betimlenmiştir. Gravürün alt kısmında betimlenen yapılar ise büyük olasılıkla tersaneyi işaret etmektedir.

18.yüzyılda kent birçok kez şiddetli depremlerle sarsılmış ve büyük hasar almıştır. 1719 tarihli depremde binlerce konut yıkılmış ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Öztüre, 1969). 1766 tarihli deprem ile ilgili Öztüre (1969), sahil boyunca tüm yapıların yıkıldığını, Fevziye Cami’nin kubbesinin çöktüğünü, Çalık Ahmet adına yaptırılan caminin beden duvarlarının çöktüğünü aktarmaktadır (Öztüre, 1969). Bu depremde hasar alan tersanenin ise uzun süre onarımının yapıldığını ve kullanılmadığı Textier aktarmaktadır (Textier, 1997).

19.yüzyılda Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme sürecine bağlı olarak artan ticari faaliyetlerin etkisi ile kentlerde birçok sanayi tesisi kurulmuştur. Bu dönemde İznikmid’de basmahane, çuhahane ve feshane fabrikaları açılmıştır (Öztüre, 1969). 1877 yılında Sırrı Paşa’nın kentte yönetici olmasının ardından kentte planlama çalışmaları yapılmaya başlanmıştır; kentin ana akslarından Tököli İmre bulvarının (bugünkü demiryolu bulvarı) çeperlerinde modern yapılar, deniz seviyesinden başlayarak 160 m. yüksekliğe ulaşan Orhan ve Kabaran tepelerinde teraslar oluşturularak konaklar yapılmıştır.

1810 tarihli Bozoklu Osman Şakir Efendi’nin İzmit minyatürü 19. Yüzyıl İznikmid’i ile ilgili belge niteliğindedir (Şekil 2.10). Osman Şakir minyatürde, kuzeydeki tepeden itibaren sahil boyunca lineer yayılmış bir kent görünümümüz kazanan İzmit’in doğu sahilini deniz tarafından bakış açısıyla betimlemiştir. Dolayısı ile minyatürün en dikkat çekici öğelerini kentin bu bölgesinde bulunan Fevziye Camii ve Pertev Paşa Camii oluşturmaktadır. Kentsel doku tek ve iki katlı yapı çizimleri ile tasvir edilmiştir fakat bunlardan kıyıdaki üçünün cephesi diğerlerinden farklıdır. Kaya (2017), bu üç yapının Pertev Paşa Külliyesinde bulunan kervansaray ile Orta Han olabileceğini tartışmıştır (Kaya, 2017).

Şekil 2. 10. 1810 yılında Bozoklu Osman Şakir Efendi tarafından yapılan İzmit minyatürü

II. Mahmut 1826 yılında, İznikmid’de bir süre konaklamış bu süre içerisinde kentteki tersanenin onarılması, kentin imarı üzerine çalışılması ve kendisi için bir saray yaptırılması konusunda istekleri olmuştur. Kendi adına yaptırdığı saray Abdülmecit döneminde yanmış, Abdülaziz döneminde yeniden yaptırılmıştır (Öztüre, 1969). 1839 yılında Fransız seyyah araştırmacı Charles Texier’in basılan kitabında yer alan İzmit gravüründe kentin geleneksel sokak dokusuna ait fikir vermektedir (Şekil 2.11).

Şekil 2.11. 1839 yılında Charles Texier tarafından yapılan İzmit gravürü

Tanzimat Fermanı ile değişen idari sistem içerisinde kentlerde, Hükümet Konağı odaklı yeni yönetim merkezleri oluşturulmuştur. Bu yönetim merkezinin İznikmid'de tersanenin doğusunda, kentin ana aksının uzantısında deniz, kara ve demiryolu ulaşımına yakın bir alanda kurulduğu görülmektedir. Hükümet konağını merkeze alacak şekilde zabıta dairesi, telgrafhane, nüfus dairesi, polis dairesi, evkaf dairesinden oluşan bir yapı grubu inşa edilmiştir. 1833 yılında İstanbul- İznikmid arasında ilk posta yolu ve bu yol üzerinde posta evleri yapılmıştır.

Şekil 2.12. 1839 yılında Charles Texier'in kitabında yer alan sarnıç yapısı

Textier'in kitabında yer alan bir diğer gravür İnbayırı Sarnıcı'nın durumunu anlatan gravürdür. Textier Sarnıcın konumu ile ilgili '...Şhirden ve körfezden bakıldığı zaman çok güzel bir görüntü sergileyen derin bir vadiye hakim noktadadır...' yazmaktadır (Kaya, 2017) (Şekil 2.12).

1847 yılında İzmit'te bulunan Xavier Hommaire de Hell, kent ile ilgili notları arasında kentin batı surlarını gösteren bir gravür yer almaktadır (Şekil 2.13). Gravür, surların batı bölümünü ve üstüne inşa edilen Türk evlerini belgelemektedir (Kaya, 2017).

1862 yılındaki kentin durumunu Moustier'in kitabında yer alan gravürde Orhan Tepesi, Kasr-ı Hümayun ve Tersane ön plandadır (Şekil 2.13). Kentin doğu yamacı detaylandırılırken batı yamacındaki kentsel doku gösterilmemiştir (Kaya, 2017).

Şekil 2.13. 1847 Xavier Hommaire de Hell'e ait İzmit gravürü

19. yüzyılda Avrupa'da görülen herkesin kullanımına yönelik açık alan düzenlemeleri, Osmanlı kentlerinde de görülmeye başlanmıştır. Diğer kentlerden farklı olarak ortasından demiryolu geçen İzmit'in ana caddesi 1888 yılında düzenlenmiştir. Demiryolunun iki tarafı genişletilerek yanlarına çınar ağaçları dikilmiştir (Binici, 2012).

Şekil 2.14. 1862 Moustier'in kitabında yer alan İzmit gravürü

Kentin doğusunda bulunan bataklık alanlar 19. yüzyıl sonlarından itibaren kurutulmaya çalışılmış fakat 1912 tarihine kadar bataklıkların kurutulması ile ilgili tam bir başarı elde edilemediği anlaşılmaktadır. 19. yüzyıl sonuna ait resimde

İzmit'in doğusunda bulunan bataklıklar görülmektedir (Kaya, 2008)(Şekil 2.14) (Şekil 2.15).

Şekil 2.15. 19. Yüzyıl sonuna ait İzmit resmi

19.yüzyıl ile birlikte Osmanlının toprak kayıplarına bağlı olarak kentlere göçler artmıştır. 1878 yılına kadar göçmenlerin kent içinde iskânına izin verilmemiş kent çevresindeki ormanlık sulak alanlara iskân ettirilmişlerdir. 1878 yılından itibaren göçmenlerin kent çevresine iskân edilmelerine izin verilmiş ve bu izin kentlerin fiziki yapılarının genişlemesine sebep olmuştur. İzmit çevresine ilk olarak 1806- 1812 ve 1812-1829 Rus Savaşı sonrasında göçler başlamış süreç ilerledikçe kent Kafkaslardan, Rumeli' den ve Balkanlar'dan göç almaya devam etmiştir (Çetin, 2000).

Osmanlı döneminde kent yapısının gelişimini Tanzimat öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırmak yorum yapabilmek açısından önemlidir. Tanzimat öncesinde kentin ilk yerleşim yeri olan tepede yaşamın geçtiği ve kentin dönüştüğü gözlemlenirken özellikle 19. yüzyıl itibari ile kentte artan sanayi faaliyetleri, tersanenin canlanması, kentten demiryolu hattının geçmesi ile kentin güney kısımda gelişmeye başladığı bununla birlikte doğu ve batı da kent surlarının dışına çıkılarak genişlediği

görülmektedir (Şekil 2.16). Özellikle 19. yüzyıl itibari ile artan sanayi faaliyetleri ve buna bağlı olarak gelişen kentsel büyümenin etkisi, kent in deprem bölgesi dâhilinde olması, aldığı göçler, geçirdiği yangınlar sebebi ile kent sürekli bir devinim halindedir (Kaya, 2008). (Osmanlı dönemi izlerine ait haritalar için bkz. EK-C ve EK D)

Şekil 2. 16. İzmit tersanesine ait fotoğraf

2.2.6. Erken Cumhuriyet dönemi

28 Nisan 1919- 28 Haziran 1921 tarihlerinde işgal altında kalan İzmit'te kentsel bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Bu değişiklikleri ve savaş sonrası çıkan yangından kaynaklanan hasarı kayıt altına almak amacı ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1921-1922 tarihleri arasında İzmit' in ilk imar planları sayılabilecek imar planları Mösyö Merlo'ya ölçekli olarak çizdirtmiştir. İşgal altında kalan birçok kent gibi İzmit'te de savaş kentin onarılması için imar faaliyetlerine başlandığı bilgisi yazılı kaynaklarda, harita çizimleri ile arşivlerde mevcuttur.

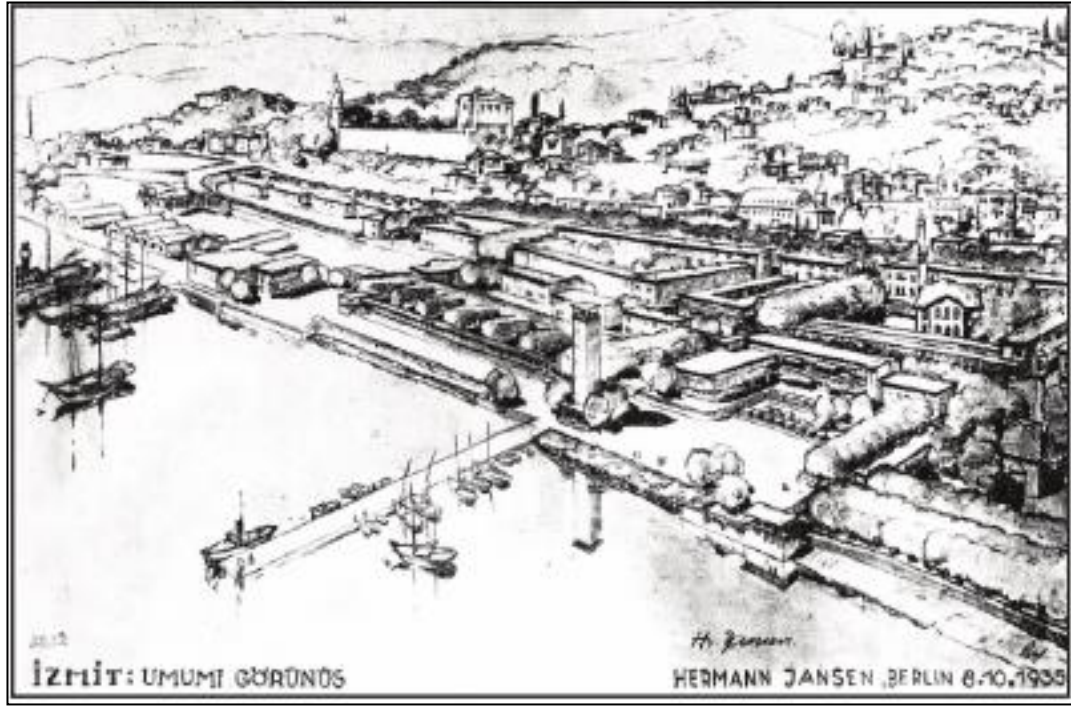
Şekil 2. 17. İzmit Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Anıtı (Ulugün arşivi, 1933)

Cumhuriyet dönemi kent düzenlemelerinin ortak özelliklerinden biri, ortasında Atatürk heykeli bulunacak şekilde Cumhuriyet Meydanı düzenlemesinin yapılmasıdır. İzmit'te Hükümet Konağı olarak kullanılan Kasr-ı Hümayun' un önüne Cumhuriyetin onuncu yılında bir anıt heykel yapılmış ve bu yapının önü Cumhuriyet Meydanı olarak düzenlenmiştir. Mimar Burhan Arif tarafından planlanan Kasr-ı Hümayun ile saat kulesi arasındaki meydana çamlardan bir teras oluşturularak bu terasın altındaki set üzerine heykeltıraş Nijad Sirel tarafından Atatürk heykelinin yapılacağı bilgisi Mimar Dergisi'nin ikinci sayısında yayınlanmıştır (Kaya, Tanzimattan Cumhuriyete İzmit Kenti, 2008)(Şekil 2.17).

1930 tarihli Belediyeler Kanunu ile Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'ndan sonra 1933 tarihli Yapı ve Yollar Kanunu ile imar planı yapma zorunluluğu getirilmiştir. İzmit için imar planı hazırlama görevi Hermann Jansen' e verilmiştir.

Ekim 1934 tarihinde kent için ilk olarak bir ön rapor hazırlayan Jansen, kentin deniz kıyısı ile ilişkisine dikkat çekmiş sahil hattının düzenlenerek aks boyunca yeşil parklar yapılmasını önermiştir (Şekil 2.18). Kentin içinden geçen demiryolunun bulunduğu ve aynı zamanda en önemli caddesi ile aynı seviyede olmasının tekrar ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Jansen, önerdiği kent planının uygulanması halinde

İzmit otelleri ve kahveleri olan geniş bir sahile sahip olacağını ve Türkiye'deki karakteristik sahil kasabaları arasında yer alacağını öngörmüştür. Kentte tarihi doku ile ilgili olarak bu dokunun korunması için 1936 tarihinde 'İzmit Eski Şehir Kanunu' adında bir imar mevzuatı da hazırlamıştır. Kentin yüksek tepelerinde bulunan geleneksel dokunun korunarak, tarihi yapıların tekrar işlevlendirilmesi, yeni yapıların da kentin yeni inşa bölgelerinde yapılmasını ile ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Kentteki tarihi yapılardan Pertev Paşa Cami'nin önüne denize açılan bir teras önerisinde de bulunmuştur. 1935-36 yıllarından kent planlaması için yoğun yapılan çalışmalar sonucunda maddi sıkıntılar gerekçe gösterilerek Jansen planının onaylanması 1939 yılında gerçekleşmiştir. Onay sürecinin ardından Jansen planlarının bir kısmının uygulandığı, örneğin halkevinin sahil şeridi üzerinde bir konumda yapıldığı görülmektedir (Binici, 2012).

Şekil 2.18. Hermann Jansen'in 1935 yılında yaptığı İzmit çalışması

Jansen'in öngörüsüne göre bir kıyı kasabası olarak kalması önerilen İzmit, 1936 yılında sanayileşmenin kentteki ilk adımı olan SEKA Fabrikasının üretime başlaması ile hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıya kalmıştır. 1934 yılında fabrikanın temel kazıları sırasında arkeolojik buluntulara rastlanmıştır ve kentteki ilk büyük ölçekli arkeolojik kazının 1934 ve 1938 yılları arasında F. K. Dörner yöneticiliğinde Alman Arkeoloji, Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.19).

Şekil 2.19. SEKA Fabrikası alanındaki arkeolojik izler (Ulugün arşivi, 1934)

1940'lı yıllarda özellikle işçi nüfusunun artması ile birlikte kentte konut, eğitim ve sağlık yapısı ihtiyaçları doğmuştur. Bu yıllarda ihtiyaçların giderilmesine yönelik kamusal yapıların inşa edildiği ve SEKA Fabrikası'nın konumu sebebi ile kentte büyümenin batı yönünde olduğu görülmektedir. 1944 yılında II. Kâğıt Fabrikasının açılmasıyla inşa edilen işçi evleri sebebi ile buraya eğitim ve sağlık hizmetlerinin getirilmesi elzem hale gelmiştir. 1945 yılında İzmit'te konut, yakacak ve su sıkıntısı yaşandığı ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile imar çalışmalarının ertelendiği görülmektedir (Şenyurt, 2014).

1948 yılında 2. İzmit şehri imar planı yarışması projesi olarak, Kemal Ahmet Aru ve Gündüz Özdeş tarafından hazırlanmıştır (Şekil 2.20). İmar planında belediyenin sahile inşa edilmesi ve İstanbul- Ankara karayolunun Halkevi'nin arkasından geçirilmesi önerilmiştir.

1952 yılında ise maddi sebepler gerekçe gösterilerek bahsi geçen karayol deniz ile halkevi arasından geçirilmiş ve kıyı ile kent arasındaki bağlantı kesilmiştir (Şenyurt, 2014). Süreç içerisinde kentin nüfus olarak daha da arttığı görülmektedir. Bu artışa bağlı olarak kente yeni sağlık, eğitim, idari yapılar eklendiği gibi kentte ruhsatsız inşaatlar da artmıştır.

1952 ve 1953 yıllarında onaylanan Aru' ya ait imar plan raporunun eski şehir iskân bölgeleri ile ilgili bölümleri incelendiğinde eski kent dokusunun korunmasına özen gösterildiği görülmektedir. Tarihi dokuda toplu taşıma hizmeti için bazı yol düzenlemeleri yapıldığı, park ve yaya yollarının önerildiği görülmektedir. Cami ve benzeri eski eserlerin etrafındaki yapıların temizlenerek yapılar etrafında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı dönemi Türk evlerine dikkat çekilerek bu yapıların korunmasına dikkat edilmiştir (Binici, 2012).

Şekil 3. 20. Kemal Aru'nun İzmit imar planı

1936 yılından 1948 yılına kadar devletin kamu binası olarak İzmit'te tek yaptığı hizmetin Halkevi olduğu anlaşılmaktadır. 1948 yılında Verem Savaş Dispanseri, 1949 yılında İzmit Lisesi ve Erkek Sanat Enstitüsü, 1950'lerde İzmit Lisesi, Gazi Ortaokulu, Kız Sanat Enstitüsü, Ulugazi İlkokulu ve Yenituran İlkokulu, Memleket Hastanesi bu dönem karakterini yansıtan yapılardandır(Binici, 2012). (Erken Cumhuriyet dönemi izlerine ait harita için bkz. EK-E)

3. İZMİT ARKEOLOJİK MİRASININ MEVCUT DURUMU

Çalışmanın üçüncü bölümünde hazırlanan kent katmanı haritalarında İzmit'in tarihi ve arkeolojik mirasına ait izler işaretlenmiştir. Bu bölümde kentin arkeolojik mirası üzerinde yapılan yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları kronolojik sıra ile açıklanmıştır. Bu çalışmalarda ulaşılan arkeolojik miras izlerinin ikinci bölümde anlatılan mevzuat çerçevesinde koruma çalışmaları değerlendirilmiştir. Sit alanı olarak belirlenerek korunması hedeflenen arkeolojik mirasın mevcut durumunu tespit etmek amacı ile alan çalışmaları yapılmıştır. Alan çalışmasında arkeolojik izler görülebilirlikleri, erişilebilirlikleri ve fiziki durumları açısından incelenmiştir. Arkeolojik izlerin zaman içindeki fiziksel durumlarını karşılaştırmak amacıyla Fıratlı N., Öztürü A., Ulugün U., Foss C., Çalık Ross A., Ağtürk T.'nin fotoğraf arşivlerine başvurulmuştur. Kazı ve belgeleme çalışmaları yapılarak plan düzleminde verilerine ulaşılabilen arkeolojik izlerin kent içindeki mevcut durumları irdelenmiştir. Foss C.'un 2012 yılında kent surları üzerinde yaptığı belgeleme çalışmalarında oluşturduğu haritalar ile mevcut kent surlarının karşılaştırılması yapılmış, Çalık Ross tarafından oluşturulan antik tiyatronun, Ağtürk tarafından kazı çalışması yürütülen Çukurbağ'daki tapınağın ve Gültepe Nekropolü'nün izlerinin kent ile ilişkisi incelenmiştir.

3.1. İzmit'te Yapılan Arkeolojik Araştırmalar

Antik Bithynia coğrafyası ve bu bağlamda Nicomedia ile ilgili araştırmalar 1900lü yıllarda başlamıştır. Arkeoloji kavramının da bilimsel bir zemine yerleştiği bu süreçte bir tarihçi ve arkeolog bu araştırmalar ile ilgilenmiştir. Aynı zaman diliminde İzmit'te sanayileşmenin başlaması, buna bağlı olarak artan nüfus yoğunluğu, nüfus artışına cevap verecek kentte konut stokunun olmaması ve konut ihtiyacına cevap vermeye çalışırken yeni yapım tekniklerinin geliştirilmesine bağlı olarak kent katmanları üzerinde doğal afetlerin yarattığı tahribatın yanında beşeri bir tahribat da başlamıştır. Nicomedia izlerinin modern İzmit yerleşiminin altında kalması sebebi ile sistematik olarak arkeolojik kazı çalışmaları yapılamamıştır. Kentteki arkeolojik

miras ile sanayi, yapı, yol vb. yapımı sırasında karşılaşılmış ve kısa süreli ‘kurtarma kazıları’ ile araştırmalar sürdürölmüştür.

Kentte mevcut durumda Orhan Mahallesinde başlayarak sınırları genişlemiş, bu noktada kent katmanları iç içe geçerek yığılmıştır. 1930 yılında bugünkü konumu Hacıhasan Mahallesi İnönü Caddesi ile Hacı Hasan Yokuşu köşesinde konut yapılmak üzere yapılan temel kazısı sırasında nymphaiona ait yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır. Roma döneminde onarıldığı bilgisini üzerindeki yazıtlardan öğrendiğimiz yapının parçaları İzmit Müzesi’ne taşınmıştır (Fıratlı, 1971).

şekil 3. 1. SEKA Kâğıt Fabrikası temel kazılarında ulaşılan Nicomedia kenti parçaları (Ulugün arşivi, 1934)

Jansen’in öngörüsüne göre bir kıyı kasabası olarak kalması önerilen İzmit, 1936 yılında sanayileşmenin kentteki ilk adımı olan SEKA Fabrikasının üretime başlaması ile hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıya kalmıştır. SEKA Fabrikası yapım aşamasından itibaren kent için bir düğüm noktası olacağını göstermiştir. 1934 yılında fabrikanın temel kazıları sırasında arkeolojik buluntulara rastlanmış ve kentteki ilk büyük ölçekli arkeolojik kazının 1934 ve 1938 yılları arasında F. K. Dörner yöneticiliğinde Alman Arkeoloji, Enstitüsü tarafından gerçekteşirilmıştir (şekil 3.1). Bu alanda bir hamam yapısı kalıntısı ve Devlet Malzeme Ofisi bahçesinde kent

agorasına ait izlere ulaşılmıştır (Fıratlı, 1971). Kazı sırasında ele geçen yazıtlar ve taş eserler ile ilgili kısa bir katalog hazırlanmıştır (Dörner ve Schneider, 1939).

1938 yılında yapılan kazılarda Orhan Cami yapısının çevresinde kale kalıntlarına rastlanmış ve cami bahçesinde bir vaftiz teknesi bulunmuştur. Bu buluntu üzerine bu noktada eski bir kilise yapısının bulunabileceği ihtimali düşünülmüş fakat herhangi bir arkeolojik kanıtı rastlanmamıştır. (Fıratlı, 1971)

Şekil 3.2.Hagios Pantelemon Manastırı'na ait duvar izi (Aydın arşivi, haziran 2019)

1953 yılında N. Fıratlı tarafından Kocaeli çevresindeki tümülüs yapılarında arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu kazılar ya tesadüfen karşılaşılan ya da köylüler tarafından arkeolojik bir alanın tahrip edilmesi üzerine başlatılmıştır (Fıratlı, 1971).

İzmit kentinin 1960'lerden itibaren 'sanayi kenti' kimliğine bürünmeye başladığı sırada 1967 yılında Kanlıbağ Mahallesi'ndeki Nicomedia'nın Doğu nekropol alanında bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazı çalışmasında ulaşılan tümülüsün doğal etkenlere ve bulunduğu alanın önceden bahçe olarak kullanılması sebebi ile tümülüs karakterini kaybederek düzleşmiş olduğu görülmüştür. Tümülüsden elde edilen taşınabilir kültür varlıkları İzmit Müzesine taşınarak koruma altına alınmıştır.(Meriçboyu ve Atasoy, 1967).

Kentte 1970'li yıllarda İzmit'in batısında Bizans dönemine ait bir kilise olan Hagiou Pantelemon Manastırı'na ait kalıntılar 1979 yılında tescillenmiş 1999 yılında çevresi ile birlikte 3. Derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Yapının bir duvarına ait izini günümüzde de görmek mümkündür (Şekil 3.2).

Sanayi kenti kimliği ile bütünleşme sürecinde İzmit'te arkeolojik mirasa ait katmanların keşfi devam etmektedir. İlki 1980li yıllarda bir define kazısı esnasında olmak üzere Umuttepe Yerleşkesinin güneyinde bulunan Kobaoğlu ve Üçtepeler köyleri dâhilinde 7 adet tümülüs yapısı keşfedilmiştir. İzmit Müze Müdürlüğü, Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü tarafından 1991 ve 1994 yılları içinde alanda jeofizik araştırmaları yapılarak Tümülüslerin dromosları tespit edilmeye çalışılmıştır (Şekil 3.3).

İstanbul 2 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 24.9.1991 tarihinde Üçtepeler köyü girişinde bulunan tümülüs, Büyük Tümülüs olarak tescil etmiştir.

Şekil 3. 3. Üçtepeler Tümülüsü kurtarma kazısı (Uluğün arşivi, 1991)

1990 yılında Kınalı-Sakarya otoyolu yapımı sırasında kentin kuzeyinde bir nekropol alanı ortaya çıkmıştır. Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait mezarların bulunduğu nekropol alanı 05.08.1991 tarihli 2707 sayılı kararla Yenidoğan- Gültepe Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı olarak koruma altına alınmıştır. 1991 yılında bu nekropol alanında İzmit Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısında freskli

bir mezar odası ve bu odaya açılan 5 adet mezar odası bulunmuştur. Aynı süreç içerisinde bu alanda Bizans dönemine ait kutsal bir yapı daha bulunmuş bu yapının MS. 4 veya 5. Yüzyıla ait olduğu düşünülerek bazilika/kilise olabileceği tespit edilmiştir. Karayolu hafriyatı sırasında bazilika yapısının büyük kısmı zarar görmüştür (Özdin, 2014). 1992 ve 1993 yıllarında İzmit Müzesi ekibi tarafından Nekropol kazıları ve 1994 yılında Üçtepeliler Tümülüsü kurtarma kazısı yapılmıştır.

Yerüstündeki arkeolojik izlerin tahribatının hızlandığı süreçte 1996 yılında Clive Foss, Nicomedia kent surları üzerine yaptığı detaylı araştırmada duvar örgü biçimlerini sınıflandırıp benzer dönemdeki örnekler ile karşılaştırarak bir tarihleme çalışması yapmıştır (Foss, 1996) (Şekil 3.4).

Şekil 3. 4. Kent surlarına ait duvar örgü sistemi (Aydın arşivi, haziran 2019)

Çukurbağ'da 1999 depreminde çöken bir yapının temelinde 'imparatorluk kültürüne' ait bir tapınak olduğu düşünülen yapı tespit edilmiştir. Roma dönemine tarihlenen yapı üzerinde yapılan araştırmalarda yapının, anıtsal merdivenli bir girişe, iç kısmı sütunlarla kaplı iki kata ayrılmış ve iç mekânında nişlere yerleştirilmiş heykellere sahip olduğu görülmüştür (Ağtürk, 2017) (Şekil 3.5).

2005 yılında Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross ve ekibinin yaptığı Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları modern kent yerleşimi altında kalan Nicomedia izleri üzerinde yapılmıştır. Bu araştırmalar sırasında özellikle Nicomedia Tiyatrosuna ait buluntulara rastlanmış ve yapının yayılım alanı tespit edilmiştir. Yapının Roma dönemine ait yapı strüktürüne sahip olduğu ve çoğu malzemesinin yapılaşma esnasında devşirme olarak kullanıldığı araştırma kapsamında ortaya çıkarılmıştır. İstanbul 2 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu alanı 10.06.2005 tarihli 318 nolu karar ile tescillemiştir.

Şekil 3. 5. Çukurbağ kazılarında bulunan Herakles ve Athena heykelleri (Ağtürk arşivi, 2019)

Kente ait arkeolojik mirasın tespit edilmesi adına yapılan detaylı yüzey araştırmaları sonrasında 2006 yılında D-100 karayolu yoğunluğunu azaltmak için yapılan battıçıkta çalışması sırasında Nicomedia kentine ait birçok taşınır ve taşınmaz kültür varlığı ile karşılaşmıştır. SEKA kavşağında başlatılan çalışmalar sırasında Nicomedia kentinin limanına ait olduğu tahmin edilen, kemer, sütun gibi mimari öğeleri barındıran katmana iş makineleri ile ağır hasar verildiği kayıt altına alınmıştır.

Deprem sonrası süreçte Kocaeli Üniversitesi'ne ait Umuttepe Kampüsü' nün kentin kuzeyinde planlanması ve kampüs çevresindeki imar çalışmaları sırasında kente ait arkeolojik miras keşfedilmeye devamında da tahrip edilmeye başlanmıştır. Kentin kuzeyinde Umuttepe Kampüsü C kapısı girişine yakın bir konumda bulunan Nicomedia dönemine ait tümülüslerin kampüs ulaşım yollarının inşası sırasında tahrip edildiği bilgisine dönemin yazılı basın kaynaklarından ulaşılmaktadır.

Nicomedia dönemine ait arkeolojik katman ile kent boşluklarında karşılaşılmaktadır. 2009 yılında Çukurbağ Mahallesi'nde bir başka harap yapımının yıkımı ile bu noktada yapılan kurtarma kazılarında bir önceki kazıda elde edilen parçaların devamı niteliğinde birçok rölyefe ulaşılmıştır. Elde edilen rölyeflerin çoğunun zamanın ve doğanın yıpratıcı etkisine rağmen renklerini korumuş mermer parçalar olması en önemli özellikleridir.

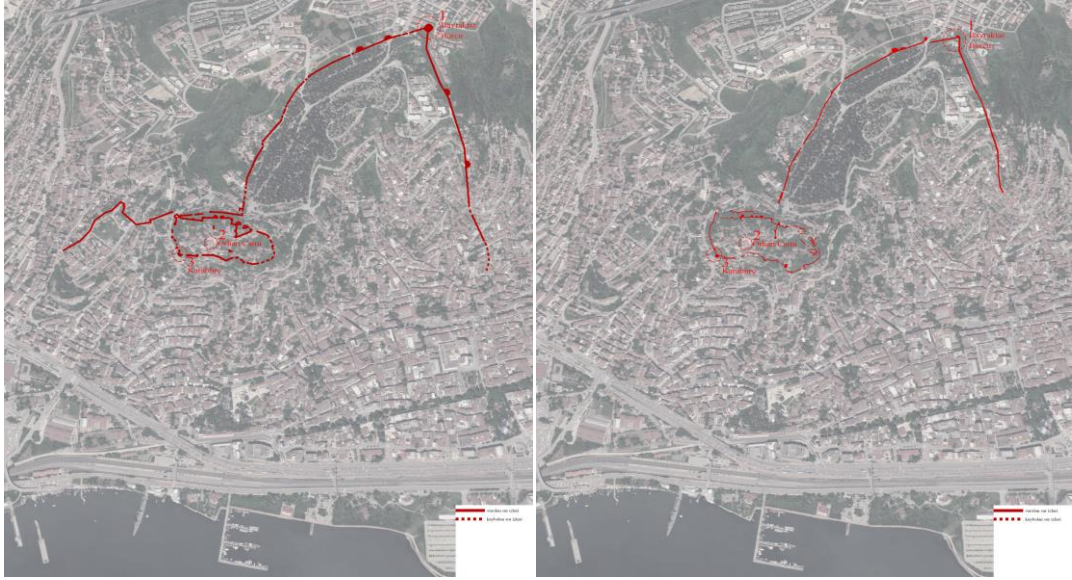

Şekil 3. 6.İSU Genel Müdürlüğü bahçesinde yapılan kazı (Ulugün arşivi, 2017)

2017 yılında Serdar Mahallesi'nde İSU Genel Müdürlüğü bahçesindeki inşaat sırasında keşfedilen nekropol alanı tesadüfi karşılaşma örneklerinden bir tanesidir. Alanda İzmit Müzesi tarafından gerçekleştirilen kazı esnasında 31 adet kiremitli mezar, 5 adet lahit mezar, 1 adet amphora mezar bulunmuştur (Şekil 3.6)

3.2. İzmit'te Koruma Çalışmaları ve Arkeolojik Sit Alanları

Kentlerin doğal zenginliklerinin ve geçmiş dönemlere ait yapı, yapı grubu ve kentsel alanlarının sit alanı olarak tescillenerek korunması, kent yaşamına ve kimliğine önemli katkılarda bulunmaktadır. Binlerce yıllık geçmişin sonucu olarak birçok tarihi ve kültürel değere sahip olan İzmit'te de kültür ve tabiat varlıklarının saptanması ve belgelenmesi yönünde çeşitli çalışmalar yapılmış kentsel, arkeolojik ve doğal sit kararları alınarak sınırları tanımlanmıştır. Kocaeli İli İzmit İlçesi kapsamında on bir adet I. derece arkeolojik sit alanı, on üç adet III. derece arkeolojik sit alanı; iki adet kentsel sit alanı ve iki adet doğal sit alanı bulunmaktadır (bkz. EK-F ve EK-F'). Çalışmanın bu bölümünde araştırma alanında bulunan arkeolojik mirasın mevcut durumu tanımlanmış, sit kararları, araştırma ve koruma çalışmaları detaylandırılmıştır.

Şekil 3. 7. 1996 yılında Clive Foss' un yaptığı belgeleme çalışması üzerinden kent surları ve 2019 yılı kent surlarının güncel durumu

Orhan Mahallesi I.ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, sınırları içerisindeki taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili 01.05.2003 tarih, 9884 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararında “iç kale ve yakın çevresinin (Şekil 3.8.), arkeolojik kalıntılar açısından ağırlıklı niteliğe sahip olması nedeniyle ‘Kentsel Arkeolojik Sit Alanı’ olarak tescillenmiştir. İzmit İçkale ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 11.07.2003 tarih 9948 sayılı kararı ile yürürlüğe girmiştir. Kentsel sit ve arkeolojik

Kent içindeki durumu bulan kent surları ile ilgili çalışmaları yapan Clive Foss'a göre Diokletianus döneminde Nicomedia'da, daha önce yapılan tüm sur sistemlerini de çevreleyen, kıydan kentin üst tepelerine kadar uzanan kütleli ve çok uzun surlarla çevrilmiştir (Şekil 3.8). Altı kilometreyi aşan uzunluğu ile bu sur sisteminin amacı şehre gelebilecek saldırıları gözleme ve kuzeyden yapılacak saldırıları önlemenin yanı sıra, su kaynaklarını da korumaktır(Foss, 1996).

Şekil 3.9: Konut bahçesinde kalan kent suru izi (Aydın arşivi, 2019)

Foss (2002), Helenistik dönemde inşa edilen yapının Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde onarım gördüğünü aktarmaktadır (Foss, 2002). M.S.260 yılında kent Gotların istilasından kurtarıldıktan sonra harap olan kent surları tekrar elden geçirilmiş ve yeni ekler eklenerek onarılmıştır. Zaman içerisinde depremler ve saldırılar sebebi ile zarar gören sur parçalarının Bizans döneminde de onarımının yapıldığı yer yer yeniden inşa edildiği yapım tekniği üzerinden okunabilmektedir.

Şekil 3.10: Kent surları 2019 durumu 1 (Aydın arşivi)

Şekil 3.11: Kent surları 2019 durumu 2 (Aydın arşivi)

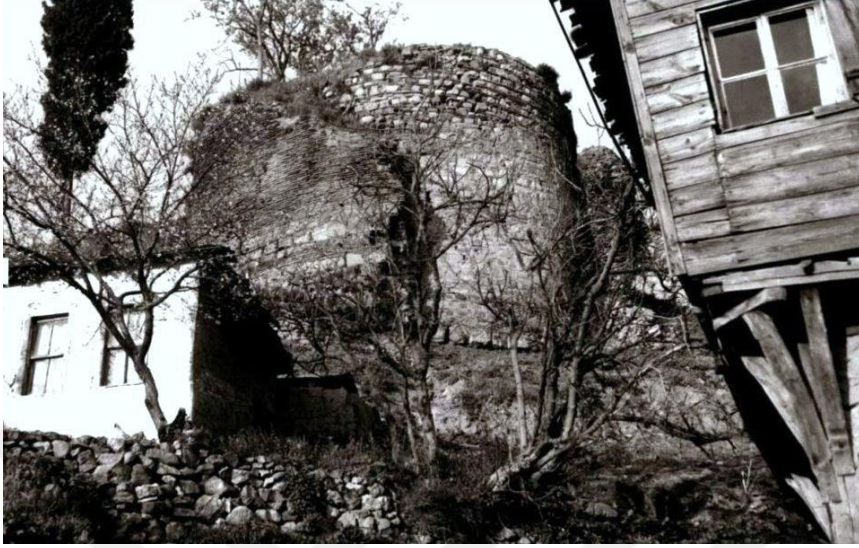
Şekil 3.12: Kent surları 2019 durumu 3 (Aydın arşivi)

Şekil 3.13: Kent surları 2019 durumu 4 (Aydın arşivi)

Sur duvarları üzerindeki son onarımlar da Osmanlı dönemine aittir fakat zamanla kentin imparatorluk sınırları dâhilinde iç kesimde kalması sebebi ile gerekli görülmeyecek olmalı ki onarımı devam etmemiş ve kent, sur duvarları dışına geçerek

kuzey, doğu ve batı yönünde büyüme devam etmiştir (Foss, 1996) (Şekil 3.8, Şekil 3.9, Şekil 3.10, Şekil 3.11, Şekil 3.12, Şekil 3.13, Şekil 3.14)

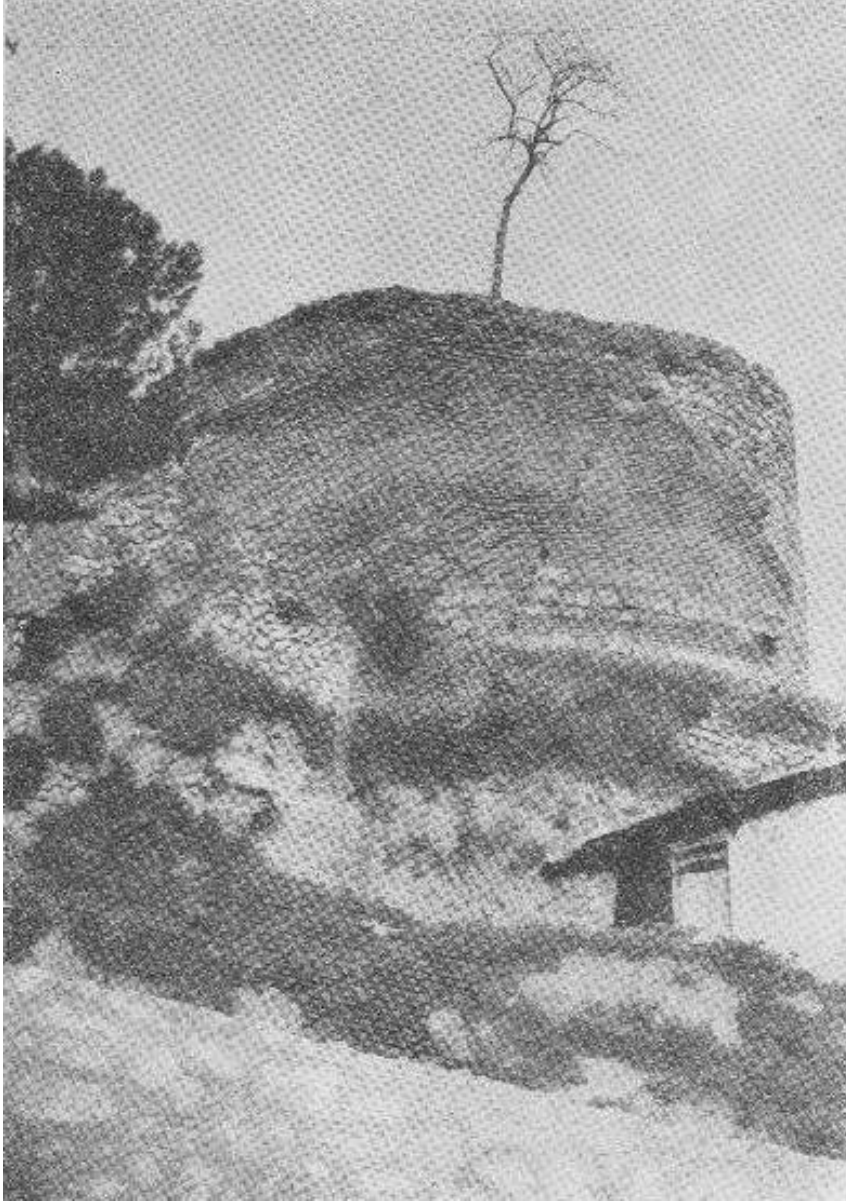

Şekil 3.14: 1945 yılında Karaburç (Ulugün arşivi)

Şekil 3.15. Karaburç ve Bayraktar Burcu'nun kent içindeki durumu

Mevcut durumda Diokletianus dönemine ait sur sisteminin yoğun olarak iç kale ve kuzey parçaları, kare ve yuvarlak planlı olarak kullanılmış olan burçlardan Kara Burç ve Bayraktar burcu ayakta kalarak günümüze ulaşmış durumdadır (Şekil 3.15).

Şekil:3.16 1971 yılında Karaburç (Fıratlı arşivi)

Benzer yapım sistemi ve duvar örgü işçiliğine sahip kuleler kaba yöre taşlarının beyaz bir harç ile örüldüğü yığma yapılardır. Sur gövdesi boyunca taş kütesinin birer metrelik tuğla örgü ile kesildiği görülür. Kentin batısında kalan sur parçalarında devşirme kireç taşı blokları kullanılmıştır. Surlar mevcut durumda önemli derecede hasar gördüğü için yükseklikleri tahmin edilememekle birlikte kalınlığı sabit olarak 3 metredir(Foss, 1996) (Şekil 3.16, Şekil 3.17, Şekil 3.18).

Şekil 3.17: 1983 yılında Karaburç (Yücel arşivi)

Şekil 3.18: 2013 yılında Karaburç (Ulugün arşivi)

1999 depremi sonrasında üzerinde derin yapısal çatlaklar oluşan ve bitkilenme problemi ile karşı karşıya olan Karaburç'a, 2017 yılında çelik konstrüksiyonla bir güçlendirme çalışması yapılmıştır (Şekil 3.19). Yapının yok olmasına önlem olarak yapılan çelik konstrüksiyon yapıyı algılamayı zorlaştıran niteliksiz ek durumundadır.

Şekil 3.19: 2019 yılında Karaburç (Aydın arşivi)

Şekil 3.20. Nicomedia Antik Tiyatrosunun yerüstündeki izleri (Ulugün arşivi, 2012)

Üstündeki mevcut kent dokusu sebebi ile yakın zamana kadar varlığından haberdar olunmayan Nicomedia Tiyatrosu 2006 yılında Çalık Ross tarafından yürütülen ‘Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması’ sırasında keşfedilmiştir (Ross, 2007) (Ross, 2007) .

Yapım olarak Helenistik döneme tarihlendirilen yapının ayakta kalan kısımlarının Roma dönemine ait ekler olduğu düşünülmektedir. Yaklaşık 164x50 m boyutları ile döneminin en büyük tiyatrosu olarak bilinen Efes Antik Tiyatrosundan daha büyük olduğu araştırma ekibi tarafından tespit edilmiştir (Ross, 2007). I. Derece Arkeolojik Sit Alanındaki konutların altında bulunan antik tiyatronun kazısı, burada yaşayan insanların mağduriyetine sebep olacağı gerekçesi ile yapılamamakta, yer üstünde tiyatro girişlerinin izleri görülmektedir (Şekil 3.20, Şekil 3.21, Şekil 3.22).

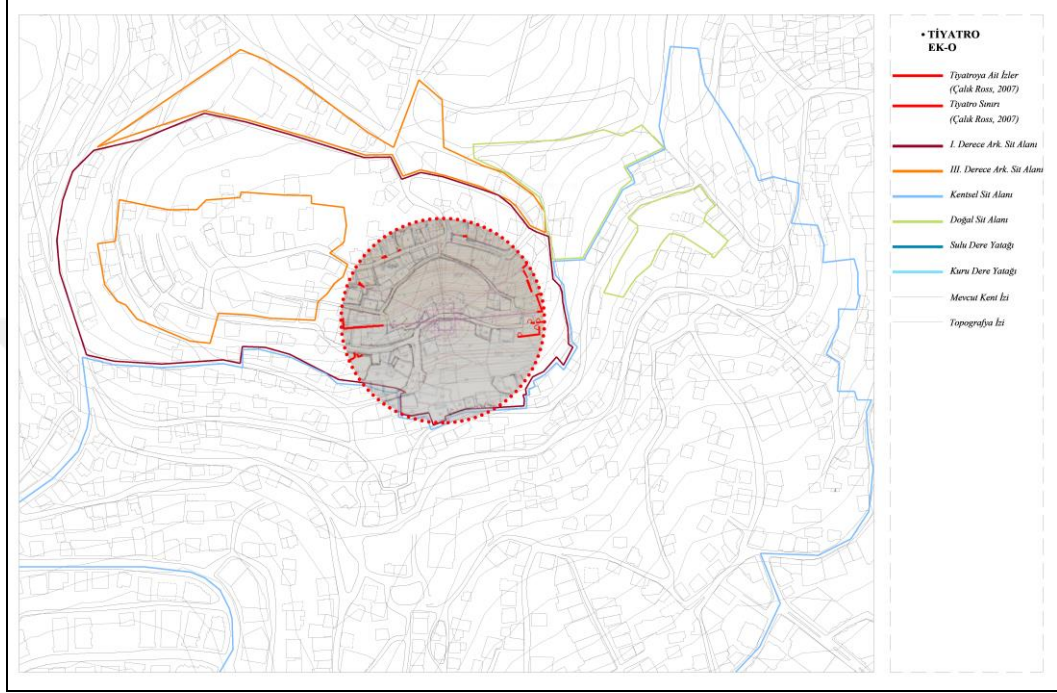
Nicomedia tiyatrosu, üzerinde bulundurduğu yerleşim dokusu sebebi ile üzerinde araştırma yapılamadığı gibi hasar tespiti de yapılamamaktadır. Üzerinde yoğun bitkilenme bulunan yapının dışarıdan algılanabilmesi oldukça zordur. Tiyatro girişleri dışında yapı tamamen toprak altındadır ve yapının bulunduğu alanda herhangi bir bilgilendirme işareti bulunmamaktadır.

Şekil 3.21. Nicomedia Antik Tiyatrosu mevcut durumu (Aydın arşivi, 2019)

Çukurbağ, Terzibayırı ve Hacıhasan Mahallesi I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanında, Helenistik dönemde kentin doğu sınırını belirleyen surların kuzeyden güneye inen izleri bulunmaktadır. Çukurbağ Terzibayırı ve Orhan Mahalleleri I. Ve

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 15.10.2004 tarihli 191 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Yapımı M.Ö. 2. Yüzyıla tarihlenen surlar, M.S. 3.yüzyılda kuvvetlendirilmiş, Bizans döneminde de eklemeler yapılmıştır.

Şekil 3.22. Nicomedia Antik Tiyatrosu kent içindeki durumu

Şekil 3.23: 1996 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu (Foss arşivi)

Şekil 3.24 : 2001 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu (Ulugün arşivi)

Şekil 3.25: 2019 yılında Bayraktar Burcu'nun durumu (Aydın arşivi)

Kent surlarının kuzey noktasındaki Bayraktar Burcu, günümüze ulaşan surların en yüksek noktasıdır (Şekil 3.23, Şekil 3.24, Şekil 3.25). Bayraktar Burcu'nun etrafında

2001 yılında çevre düzenlemesi yapılmıştır, yapı kentlinin kullanımına açık bir park içinde bulunmaktadır.

Çevre düzenlemesi sırasında kent surlarına bitişik konumda tek katlı betonarme bir yapının inşa edildiği, Bayraktar Burcu'nun da kent terası olarak işlevlendirildiği görülmektedir (Şekil 3.26).

Şekil 3.26. Bayraktar Burcu mevcut durumu ve müdahale malzemeleri ile özgün yapı malzemesinin ilişkisi

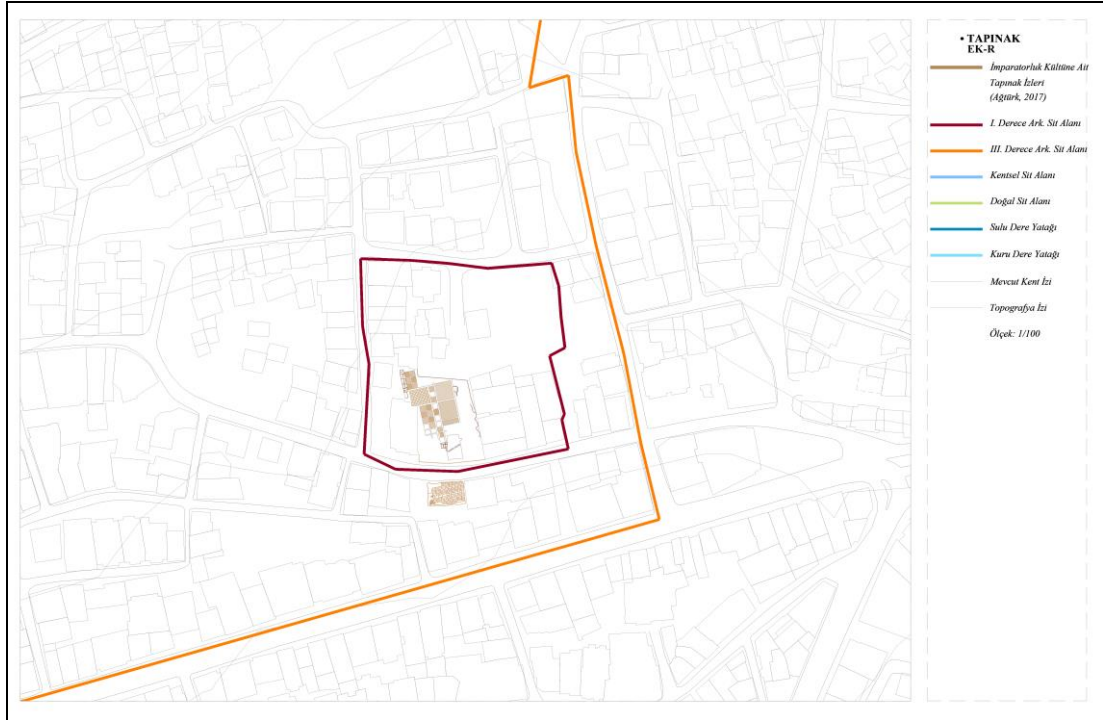
1999 depreminde Çukurbağ Mahallesinde yıkılan bir yapının temelinde kentin arkeolojik katmanına ait bulgular ile karşılaşmış ve 2001 yılında bu parselde kurtarma kazıları yapılmıştır. Mevcut durumda I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olan alanda 3,5 metre yüksekliğindeki Farnese Tipi dev Herakles heykeli, birçok renkli rölyef ve Roma dönemine tarihlenen bir yapının izleri bulunmuştur (Şekil 3.27). 2001 ve 2009 yıllarında yapılan kurtarma kazısı buluntularına göre alanda; Nicomedia'nın, Roma İmparatorluğu'na başkentlik yaptığı dönemde (M.S. 3.yüzyıl) İmparator Diocletianus'a ithafen kent merkezinde inşa edilmiş büyük bir zafer anıtının parçaları bulunmaktadır (Ağtürk T. Ş., 2016). Parseldeki mermer buluntular, büyük bir mimari yapının izine işaret ederken mevcut kent dokusunun bu yapı kompleksinin üstünde olması sebebi ile kazı sınırları genişletilememektedir.

M.Ö. 262 yılında Nicomedes tarafından yaptırılan ve Bizans dönemi eklentileri de bulunan Nicomedia kent surlarının kentnin doğu tarafında yer alan kalıntılarını,

günümüzde kentin doğu-batı ve kuzey yönde büyümesi sebebi ile kent merkezinde kalmıştır. Kentin doğu bölümünde kalan bu surların içinde kalan yapı grubunun yer aldığı parsel ile birlikte 14.02.2002 tarih ve 8954 sayılı karar ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından anıtsal yapı olarak tescillenmiştir(Şekil 3.27, Şekil 3.28) .

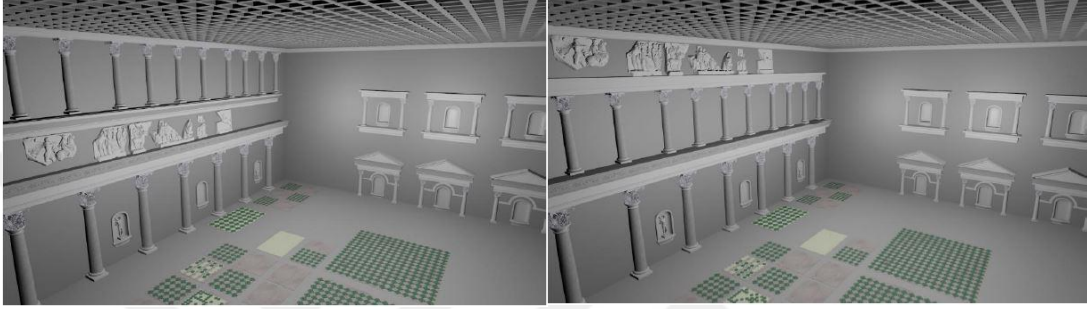

Şekil 4.27. Çukurbağ'da bulunan anıtsal merdivenler ve Hygieia heykeli (Ağtürk arşivi, 2019)

Şekil 4.28. Çukurbağ'da bulunan tapınağın kent içindeki durumu

Yapı, araştırma kazısının ardından korunması ve dış faktörlerden gelen tahribatın en aza indirilmesi için tekrar toprak ile örtülmüş ve algılanabilir durumda değildir. Yapının bulunduğu alanda müzenin çalışma yaptığına dair bilgilendirme işaretleri bulunurken yapının kimliği ve tarihi ile ilgili herhangi bir bilgilendirme yazısı bulunmamaktadır. Yapının olduğu alanın korunması ve arkeolojik araştırmaların derinleşmesi için Ağtürk, kazı alanını arkeopark olarak işlevlendirilmesi önerisinde bulunmaktadır (Ağtürk, 2017).

Şekil 3.29. Çukurbağ'daki anıtsal yapı için alternatifli rekonstrüksiyonları (Ağtürk arşivi, 2019)

SEKA Tesisleri ve Çevresindeki I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Kâğıt Fabrikası Yerleşkesinin üzerinde bulunduğu alan Nicomedia kentinin dış surları dâhilinde liman ve ticaret bölgesini oluşturması sebebi ile 19.06.2003 tarih ve 9849 sayılı karar ile alanın bir bölümü I.derece ve diğer alanları III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. İzmit SEKA I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 07.08.2003 tarih 9978 sayı ve 29.08.2003 tarih 10009 sayılı kararları ile yürürlüğe girmiş ve bu alan özelinde tescil ve koruma koşullarını oluşturan kararlar oluşturulmuştur. Alanda yapılan kazılarla elde edilen kültür varlıklarının bir kısmı İstanbul ve İzmit Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Fabrikanın yapımında temel kazıları sırasında kentin Helenistik ve Roma dönemi katmanlarına ait izler ile karşılaşmıştır. 1936 yılında elde edilen buluntular çerçevesinde alan içinde katmanların bir parçası olarak hamam ve konut yapılarına; 2003 yılında yapılan sondaj çalışmaları sırasında liman agorasına ait olduğu düşünülen bir yapı izi tespit edilmiştir. Hamam yapısına ait izler mevcut durumda SEKA Kâğıt Müzesinin güneybatısında I. Derece Arkeolojik Sit Alanında görülebilir durumdadır (Şekil 3.30).

Şekil 3.30. SEKA Tesisleri içinde bulunan yapı izlerinin mevcut durumu (Aydın arşivi, haziran 2019)

Yapının mevcut durumu incelendiğinde doğu duvarı Helenistik döneme tarihlenen taş bloklardan, batı duvarı Roma dönemine tarihlenen harç kullanılarak yapılmış tuğla örgülü duvar sisteminden oluşmaktadır. Mekân içinde bulunan Roma dönemine ait kaide, sütun başlığı, sütun ve steller kazı sırasında açığa çıkarılmıştır, mevcut durumda bu parçalar görülebilmektedir. Yapının tek bir mekândan oluşmadığı tespit edilmiştir. Yapı ile ilgili yazılı kaynaklarda tabanında döşeme özelliği gösteren mermer parçalar bulunduğu yazsa da bu parçalar mevcut durumda görülememektedir. Kentte meydana gelen depremlerin yapının yıkılmasında etkili olduğu düşünülürken yapıya ait kalıntılar fabrika yakınında bakımsız bir durumdadır. Doğanın tahribatı altında duvar yüzeylerinde yoğun bitkilenmeler görülmektedir (Şekil 3.31).

Gültepe Nekropolü ve Çevresindeki I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Helenistik dönemden itibaren bir nekropol alanı olarak kullanılması ve Bizans döneminde yapılmış anıtsal bir kutsal yapının olması sebebi ile 25.10.2000 tarihli 5837 sayılı karar çerçevesinde, yapı kalıntısının bulunduğu alan I. Derece; yapı kalıntısının etrafı arkeolojik potansiyeli göz önünde bulundurularak III. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. İzmit Orhan ve Cedit Mahalleleri kuzeyinde nekropol ve kilise kalıntısının bulunduğu kesimi içeren I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma

Amaçlı İmar Planı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 17.01.2003 tarih 9596 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Şekil 3.31. SEKA Tesisleri içinde bulunan Roma hamamında mekân içinde bulunan sütun parçaları (Aydın arşivi, haziran 2019)

Kentin kuzeyinde İstanbul- Ankara otoyolunun Gültepe Park Alanında bulunan sit alanı Helenistik dönemden Bizans dönemi sonlarına kadar kullanılan nekropol alanının bir kısmını ve Bizans dönemine tarihlenen bir ibadet yapısının izlerini içermektedir (Şekil 3.32). 1991 yılında otoyol hafriyatı sırasında tesadüfen karşılaşılan yapı üzerinde Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü kararı ile kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazı sırasında alanın kuzeyinde 7, güneyinde 6, güneydoğusunda 4, doğusunda 1, batısında 1 olmak üzere 12 mezar odası ve 7 mezar açığa çıkarılmıştır (Demir, 1993).

Yapının doğu bölümünde ortasında haç şeklinde ve tuğla ile örülmüş orta mekânın 4 tarafında kare planlı, birbirinden ayrılmış daha küçük mekânlar bulunmaktadır. Kuzeydoğu bölümünde ise kesme taş ve araları harçlı yapılmış duvar sıraları ve kuzey- güney, doğu- batı doğrultusunda uzanan ince uzun dikdörtgen planlı odalar bulunmaktadır (Demir, 1993).

Yapı mevcut durumda otoyol kenarında tır parkı olarak kullanılan alanda zaman içerisinde birçok kaçak kazıya maruz kalması sebebi ile tellerle çevrilerek korunmaya çalışır vaziyettedir. Kaçak kazılar, depremlerin etkisi ve doğal tahribatlar sebebi ile hasar görmüş yapının mimari elemanları, üstünde oluşan yoğun bitkilenme sebebi ile dışarıdan algılanamaz durumdadır (Şekil 3.33, Şekil 3.34).

Şekil 3.32. Gültepe Nekropolünün kent içindeki durumu

Şekil 3.33. Gültepe Nekropolü (Ulugün arşivi, 2009)

Şekil 3.34. Gültepe Nekropolü mevcut durumu (Aydın arşivi, haziran 2019)

Yenidoğan Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Geç Bizans dönemine tarihli mezarlık alanın tespit edilmesi sebebi ile İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 05.07.1994 tarihli 3507 sayılı karar çerçevesinde tescillenmiştir. İzmit Yenidoğan Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 26.04.2002 tarih 9081 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Bu alan üzerinde Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 05.07.1994 tarih ve 3507 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen bölümü, Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 22.11.2016 tarih ve 2702 sayılı kararı ile III. Derece Arkeolojik Sit Alanına dönüştürülmüştür.

Şekil 3.35. Yenidoğan Mahallesi mevcut durumu (Aydın arşivi, haziran 2019)

Mevcut durumda alanda somut bir arkeolojik iz ile karşılaşılacakken yapılan sondaj çalışmalarının izleri görülmektedir. Mahalle sakinlerinin konutlarının uygulanması sırasında arkeolojik katmana ait mezar yapıları ile karşılaştıklarına dair alan gezileri sırasında sözlü aktarımlarda bulunulmuştur (Şekil 3.35).

Serdar Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, okul şantiyesi hafriyat çalışmaları sırasında bazı arkeolojik buluntulara rastlanması sebebi ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 06.12.2001 tarihli 8812 sayılı kararı ile alan tescillenmiştir.

Yenidoğan Hagios Pantelemon Manastırı I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanının bulunduğu Yenidoğan Mahallesi Helenistik dönemden itibaren yaşamın sürdüğü kentin bir parçasıdır. Kentin batısında bulunan alan Helenistik, Roma dönemlerinde Batı nekropolü dâhilindedir.

Şekil 3.36. Hagios Pantelemon Manastırı (Ulugün arşivi)

Hristiyanlığın ortaya çıktığı M.S. I. Yüzyıldan itibaren inanca karşı yoğun bir baskı uygulanmıştır. İnançın yayılmasına karşı verilen mücadelenin önemli merkezlerinden biri de Nicomedia olmuştur. Bu süreç içerisinde Hristiyan inancında 14 koruyucu olarak St. Panteleimon, St. Georgess ve St. Barbara gibi aziz ve azizeler Nicomedia kentinde öldürülmüştür, bu sebeple Hristiyanlar tarafından ‘yortu günlerine’ anılmaktadırlar (Yüksel, 2014). Yenidoğan Mahallesinde I. Ve III. Derece

Arkeolojik Sit Alanında bulunan manastır da döneminde Hagios Pandleimon adına yapılmıştır (Şekil 3.36).

1912-1914 yılına kadar ziyaret edildiği bilgisi bulunan manastırın Osmanlı döneminde I. Murat tarafından yıktırıldığı fakat sonrasında yapının tekrar inşa edildiği, yapının yok oluşunun ise 1923 yılında olduğu yazılı kaynaklarda aktarılmaktadır (Fıratlı, 1971), (Yüksel, 2014).

Yapı izinin bulunduğu alana 1935 yılında Romanya'dan göç eden göçmenler yerleştirilmiştir. Bu sırada oluşan kaçak yapılaşmalar mevcut durumda da yapının üzerinde ve çevresinde bulunmakta olup, yapıya dair araştırmaları engeller durumdadır.

Şekil 3.37. Manastır duvarının 2001 yılındaki durumu (Ulugün arşivi)

Bizans Dönemi'ne tarihlenen Hagios Panteleimon Manastırı'nın bulunduğu parsel Gayrimenkul ve Eski Eserler Yüksek Kurulu'nun 10.11.1979 tarihli 1162 sayılı kararı çerçevesinde I. Derece, parsel çevresi ise III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. İzmit Yenidoğan Mahallesi Hagios Panteleimon Manastırı I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanında 2863 sayılı yasanın 17.maddesi çerçevesinde geçiş

dönemi yapılanma koşullarının geçerliliğine ve bu alanda bilimsel araştırma yapılarak duvarın devamına ait buluntuların ortaya çıkarılarak 1/5000 ölçekli nazım imar planının değerlendirilmesine karar verilmiştir. Fakat sit alanı üzerinde herhangi bir kazı ve araştırma çalışması henüz başlamamıştır.

Şekil 3.38. Manastır duvarının mevcut durumu (Aydın arşivi, 2019)

Mevcut durumda manastıra ait 5 metrelik bir istinat duvarı izi görülebilir durumdadır (Şekil 4.37). Yüzeyinde yoğun bitkilenme olan duvarın yapı malzemeleri blok taş, tuğla ve harç olduğu görülmektedir. Alt kısmında gri renkli blok taş kullanılan duvarın üst örgü sisteminde 5 cm'lik harç ile birbirine tutturulan 5 cm kalınlığında tuğlalar kullanılmıştır. Yaklaşık 1'er metre genişlikte ve 2.5 metre mesafede bir payelerde desteklenen duvar 30 metre uzunluğundadır. Doğal tahribatın yanında vandalizm örneği olarak yapının üzerinde kimyasal boya izleri bulunmaktadır (Şekil 3.38, Şekil 3.39).

Turgut Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, 15. Kolordu Komutanlığı Lojmanlarının bulunduğu alanda Nekropol Alanı'nın tespit edilmesi üzerine; Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2004 tarihli 10491 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Sit alanının askeri alan sınırları dâhilinde olması sebebi ile mevcut durum tespiti yapılamamaktadır.

Şekil 3.39: Manastır duvarının örgü sistemi (Aydın arşivi,2019)

Arızlı ve Kabaoğlu Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Kocaeli Üniversitesi arazisinin güney sınır komşusudur ve Roma dönemine ait su kemeri bulunması, Arızlı Mahallesi sınırları içerisinde ise tarım arazisi içerisinde bulunan seramik parçaları ve yasal olmayan şekilde açılan mezarlar bulunması sebebi ile İstanbul II numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 09.03.2000 tarihli 5532 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

Şekil 3.40. Nicomedia su yollarının bir parçası olan su kemeri (Ulugün arşivi, 2012)

1999 depremi sonrası üniversite kampüsünün kentin kuzeyinde planlanması üzerine alanda imar hareketlilikleri görülmüştür. Kampüs alanının uygulanması, sosyal donatıların alana eklenmesi ve kampüse ulaşım gibi yapısal hareketler sırasında olduğu gibi, Arızlı ve Kabaoğlu Mahallesi kapsamındaki Roma dönemine ait su kemerleri ile de kampüsün güneye doğru büyütülmesinin planlanması sırasında karşılaşılmıştır (Şekil 3.40).

4. DEĞERLENDİRME

Çok katmanlı kentlerin sahip olduğu tarihsel sürekliliğin korunması, bu kentlerin tüm yönleriyle çözümlenmesi yoluyla mümkün olmaktadır. Bu sebeple İzmit kentinin günümüze kadar olan süreci incelenmiş, farklı kaynaklardan toplanan bilgiler dönemlere ayrılarak sınıflandırılmıştır. Bu kaynaklardan edinilen bilgiler ile kentin katmanına ait güncel mimari ve arkeolojik miras haritaları oluşturulmuştur. Değerlendirme bölümünde kentin arkeolojik potansiyeli ile koruma çalışmaları kent haritaları üzerinden karşılaştırılarak kentin yatay ve düşey gelişiminin çözümlenerek, kentin tarihi ve arkeolojik mirası ile ilgili dikkat edilecek ölçütleri ve korunacak değerleri hakkında veri oluşturulmuştur.

Çalışma alanı olarak seçilen İzmit kenti (bilinen) M.Ö. 264 yılından itibaren kesintisiz olarak yerleşim görmüş bir kenttir. Bu süreçte konumu, coğrafik özellikleri, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri sayesinde her tarihsel dönemde büyük ve önemli bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Bu sürekliliğin sonucunda farklı dönemlerin bileşenlerinden birçok yapı kalıntı günümüze ulaşmış ve kent bütününe bir parçasını oluşturmuştur. İzmit kent katmanlarının bir kısmı kaybedilmiş olsa da yeraltında hala zengin bir potansiyel barındırdığı görülmektedir (bkz. Bölüm 3). Kent katmanlarına ait bileşenlerin yığıldığı alanlar sit alanı olarak belirlense de tarihinin her dönemine ait bileşenleri kapsayacak bütüncül bir koruma yaklaşımının geliştirilemediği dikkat çekmektedir. Kentteki koruma ve planlama çalışmalarına bakıldığında kent katmanlarına ait bileşenlerden hayatta kalan, yerüstündeki yapılara odaklanıldığı görülmekte, yeraltında kalan kent katmanlarına ait yapılar için kazı çalışmalarına yer verilmemektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü internet sayfasında yer alan raporlara göre kentteki arkeolojik mirasa yönelik yapılan araştırmalar kurtarma kazıları ve yüzey araştırmalarıdır. Raporlarda son olarak 2018 yılı yüzey araştırmasına ve 2018 yılına ait yapılmış üç adet kurtarma kazısına dair bilgi bulunmaktadır.

Helenistik dönemde, Bithynia Krallığı'nın başkenti ve Roma döneminin en büyük dört büyük kentinden biri, Bizans döneminde önemli bir ibadet kenti olan İzmit'te bu dönemlere ait mirastan yerüstünde bulunan izler oldukça sınırlıdır. Bu dönemlere ait görülebilir yapılar: kent surları, antik tiyatronun izleri, imparatorluk kültüne ait bir tapınak yapısı, suyolları ve yapıları, nekropollere ait izler ve tümülüs, Hagiou Pantelemon Manastırı'na ait duvar izi ve İzmit ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenen birçok taşınabilir kültür mirasıdır. Yazılı kaynaklarda konumları tariflenen kent agorası, saray yapıları, tapınaklar, hipodrom ve gymnasium yapılarının izlerine dair herhangi somut bir buluntu yoktur.

Kentteki arkeolojik çalışmaların bilimsel kazılar ile desteklenmemesine bağlı olarak arkeolojik izlere dair farklı öngörüler bulunmaktadır. Çalık Ross (2007), 2006 yüzey araştırmalarında konumunu tespit ettiği tiyatro yapısı ile ilgili dönem olarak benzerlerinin en büyüğü olduğu öngörüsündedir (Çalık Ross, 2007). Nicomedia kenti ile ilgili sözlü görüşmelerin yapıldığı Ağtürk (2019) ve Ulugün (2019) ise antik tiyatro ile ilgili net bilgiler verememekte ve 'en büyüğü' iddiasında bulunmak için yapı üzerinde bilimsel bir kazı yapılması gerektiğini aktarmaktadırlar.

İzmit kenti arkeolojik mirasın korunması, bakımı, tanıtımı ile ilgili yetkiye sahip olan yerel yönetimlerin ise konu ile ilgili çalışmaları kısıtlıdır. Alan gezilerinde arkeolojik mirasın kolay fark edilebilir ve tanımının yapıldığı bilgi kaynaklarının bulunmadığı ve yerüstündeki izlerinin oldukça bakımsız, tahribe açık bırakıldığı gözlemlenmiştir. Dijital ortamda belediyelere ve kentin tarihi ile ilgili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının sayfalarındaki bilgiler ise kentin tarihine dair yüzeysel bilgilerden öteye gidememektedir. Kentteki tarihi mekânlarına yönelik verilen bilgiler ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi katmanına ait olup kentin Nicomedia dönemine dair Karaburç, Bayraktar Burcu, İnbayırı Sarnıcı ve Gültepe Nekropolü yapıları ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Yer üstünde görülen arkeolojik kalıntıların I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edildiği durumlarda ise yapısal ölçekte koruma problemlerinden bahsedilebilir. Yapıların doğal tahribatın etkisi altında terk edildiği ve bakımsız durumda olduğu, birçoğunun kaçak kazılar sebebi ile zarar gördüğü dikkat çekmektedir.

İzmit'te Orhan Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Kentsel Sit Alanı kararları, kentin farklı dönemlerine ait yığılmanın en yoğun gözlemlendiği parçasını kapsamı bakımından olumludur. Fakat kentin kuzeyinde bulunan sur izlerinin arkeolojik sit sınırının dışında kalması dikkat çekmektedir. Kent surlarının devamı niteliğindeki izler Çukurbağ, Terzibayırı ve Hacıhasan Mahallesi I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunmaktadır. Benzer katmanlaşmaya sahip bölgeler sit sınırlarıyla bölünerek farklı planlama ve koruma kararları alınabilir durumdadır.

Tablo 5.1. İzmit arkeolojik mirası mevcut durum özet

	YAKIN ÇEVRE İLİŞKİSİ	ERİŞİLEBİLİRLİK	ALGILANABİLİRLİK	MEVCUT SUNUMU	KORUNMA DURUMU	MEVCUT SORUNLAR
NİCOMEDIA SURLARI (Karaburç)	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	anayol yakınında	toprak üstünde	bilgilendirme işareti mevcut değil	Orta ³	bitkilenme, yapısal çatlaklar, yüzey aşınmaları, çelik nitelsiz ek
NİCOMEDIA SURLARI (Bayraktar Burcu)	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	kamusal kullanıma açık bir park içinde	toprak üstünde	kısa yazılı bir bilgilendirme tabelası var	Orta	bitkilenme, yapısal çatlaklar, yüzey aşınmaları, vasıfsız ek
NİCOMEDIA TİYATROSU	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	ulaşımı zor tehlikeli, özel mülkiyet içinde kalan bölümleri var	toprak altında	bilgilendirme işareti mevcut değil	Kötü ⁴	bitkilenme, yapısal çatlaklar, malzeme kaybı, planda bozulmalar
ÇUKURBAĞ'DA Kİ TAPINAK	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	anayol yakınında	toprak altında (kısmi dolgu)	bilgilendirme işareti mevcut değil	Kötü	bitkilenme, yapısal çatlaklar, kontrolsüz giriş
SEKA TESİSLERİ İÇİNDE BULUNAN HAMAM	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	kamusal kullanıma açık bir alan içinde	toprak üstünde	bilgilendirme işareti mevcut değil	Kötü	bitkilenme, yapısal çatlaklar, malzeme kaybı, planda bozulmalar, vandalizm
GÜLTEPE NEKROPOLÜ	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	rehbersiz ulaşım zor	toprak üstünde	bilgilendirme işareti mevcut değil	Kötü	bitkilenme, yapısal çatlaklar, malzeme kaybı, planda bozulmalar, vandalizm
PANTELEMON MANASTIRI	kentsel ortamda yapılar ile çevrili	anayol yakınında	toprak üstünde	bilgilendirme işareti mevcut değil	Kötü	bitkilenme, yapısal çatlaklar, malzeme kaybı, planda bozulmalar, vandalizm

Orhan Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları dâhilindeki alan içinde bulunan antik tiyatronun yer tespiti yapılmıştır. Teorik olarak arkeolojik sit

³ Konumu itibari ile yer üstünde, fark edilebilir durumda olan, yapısal olarak ayakta kalabilmiş ve mekansal özellikleri okunabilen yapılar korunma durumu orta durumda olanlar olarak tanımlanmıştır.

⁴ Konumu itibari ile yer altında bulunan, üzerine başka bir yapı yapılmış, yüzeyinde derin çatlaklar bulunan, kaçak kazılar sebebi ile zarar görmüş ve mekansal özellikleri okunamayan yapılar korunma durumu kötü durumda olanlar olarak tanımlanmıştır.

kararı alınmasının sebebi arkeolojik mirasın korunması iken tiyatro üzerinde sit kararı sonrasında kaçak yapılaşmalar görülmektedir. Bu durum sit kararının uygulanması konusunda eksiklikler yaşandığı fikrini oluşturmaktadır.

Çukurbağ, Terzibayırı ve Hacıhasan Mahallesinde bulunan Roma dönemi imparatorluk kültürüne ait yapının izleri I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tanımlanmıştır. Fakat yapının bir kısmının modern kent dokusunun altında kalması sebebi ile kazının sınırları genişletilememekte ve yapının çevresi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tanımlanmıştır.

SEKA Tesisleri ve Çevresindeki I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan izlerin fabrika ve D-100 karayolu yapım çalışmaları sırasında tahrip edildiği bilinmektedir. SEKA Fabrikasının bulunduğu alan 2005 yılında belediyeye devredilmiş ve rekreasyon alanı olarak yeniden planlanmıştır. 2017 yılında hayata geçirilen proje kapsamında SEKA Fabrikasına ait yapılar Bilim ve Kâğıt Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Tüm bu planlama sürecinde fabrika sınırları içinde gözle görülebilir durumda olan Roma Hamamının yeniden kullanımına dair herhangi bir öneride bulunulmamıştır.

Gültepe Nekropolü ve Çevresindeki I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde bulunan arkeolojik kalıntılar doğal tahribatın etkisi ile yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. İlk keşfedildiği dönemde yapılan yol hafriyatı ve kaçak kazılar sebebi ile büyük kısmı yok olan yapı mevcut durumda tel çitlerle çevrelenerek definecilerden korunmaya çalışılmaktadır. Çevresindeki yoğun bitkilenme sebebi ile yapılar görülemez haldedir ve alana erişim sağlanamamaktadır.

Yenidoğan Hagios Pantelemon Manastırı I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan manastır duvarı yok olmaya terk edilmiş durumdadır ve duvar üzerindeki yapılar dikkat çekmektedir.

İzmit kenti bütününe yönelik bir değerlendirme yapmak gerekirse, kent katmanlarına yönelik yapılan haritalama çalışmalarında kent surlarının içindeki alanda arkeolojik potansiyelin varlığı görülmektedir. Arkeolojik çalışmalar ise yüzey araştırmaları ile kurtarma kazıları ile sınırlı kalmaktadır. Bu sebeple yer altındaki arkeolojik izler ile genellikle imar çalışmaları sırasında karşılaşılmaktadır. Kent bütünündeki arkeolojik

miras potansiyeli ve sit alanı kararları değerlendirildiğinde bütüncül bir koruma yaklaşımından uzak olarak korumaya yönelik kararların noktasal kaldığı gözlemlenmektedir. Sit alanlarının derecelendirilmesi konusunda kriterler belirliken sit sınırının belirlenmesine yönelik bir kriter bulunmaması rastlantısal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kentin gelişim süreci göz önünde bulundurulduğunda ise planlama çalışmalarında arkeolojik mirasın korunmasına yönelik kriterlerin dikkate alınmadığı, yapım çalışmalarının arkeolojik miras üzerinde tahribat yaratması ile sonuçlanan örnekler olduğu görülmektedir.

Çok katmanlı kentler, tarihsel süreçteki yapıların, açık alanların ve mekânsal ağların üst üste yığılmaları sonucu oluşmaktadır. Bu sebeple sürekli yaşamın göstergesi olan ardışık tarihi dönemlerin fiziksel delilleri, koruma sürecinin ayrılmaz birer parçasıdır. Bu sebeple bu fiziksel deliller, kent karakterinin sürdürülebilirliği için tanımlanmalıdır. Günümüzde kentsel planlama çalışmalarında ise kent bileşenlerinden özellikle arkeolojik kalıntıların göz ardı edildiği, alınan arkeolojik sit kararlarının koruma konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Fakat kentlerin sürekliliği için planlama çalışmalarında koruma-gelişme dengesinin sağlanması elzemdir. Kentin bileşenleri sistemli bir biçimde araştırılarak kentin geleceğinin tasarlanmasında referans oluşturacak bir değerlendirme yapılmalıdır.

Türkiye’de çok katmanlı kent merkezlerini korumaya yönelik mevzuat 3386 ve 5226 sayılı yasalarla değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu’ndan oluşmaktadır. Bunlarla birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yer alan 658, 702 ve 37 sayılı ilke kararları da arkeolojik alanların korunmasına ilişkin maddeler içermektedir. Fakat çok katmanlı kentlerden İzmit’in arkeolojik miras alanlarına bakıldığında yasal mevzuatların yanında başka aktörlerin de etkili olarak sürece dahil olması gerekmektedir. Yerel yönetimin arkeolojik mirasın yönetimi için vizyonu ve oluşturulacak farkındalık çalışmasının eksikliği İzmit’te görülmektedir. Kentsel planlamada arkeolojik mirasın önem derecesi planlama süreçlerinde arttırılmalıdır.

İzmit kent katmanlarının analizi ve değerlendirilmesi için arkeolojik çalışmalardan, tarihi kaynaklardan, fotoğraflardan ve fiziksel izlerden faydalanılmıştır fakat bu veriler tamamlanmış bir çalışma sonucu ortaya çıkarmak için çok kısıtlıdır. Bu

sebeple, kent katmanları ve etkileşimleri mevcut bilgilere bağılı olarak değerlendirilir ve yeni bilgiler ortaya çıktıkça yapılan değerlendirmelerin gözden geçirilmesi gereklidir.

Kentlerdeki tarihsel çeşitlilik ve süreklilik, etkili bir düzenleme ile sunulduğunda, kent kimliğine katkıda bulunarak zgnleştirmekte ve kent yaşamını zenginleştirmektedir. Bu sebeple İzmit'in çok katmanlı kültür dokusunun kalan verilerinin korunabilmesi için günümüze kadar sürdürülen koruma ve planlama anlayışından farklı bir yaklaşıml gerekmekte, bu çalışmaların kent katmanlarına ait verilere göre yönlendirilmesi önerilmektedir.

Helenistik döneme ve Roma dönemine ait eşsiz bir birikime sahip olan İzmit kenti, bugün sanayi kenti olarak bilinmekte ve kentsel planlaması sanayi odaklı yapılmaktadır. Kentsel baskı karşısında atıl durumda bırakılan arkeolojik miras ise tehditler ile karşı karşıyadır. İnsanların yaşadıkları yer ile daha derin ilişki kurabildiği bir İzmit kenti için kent katmanlarının tümü sahiplenilerek bu katmanların anıtsal, tarihi ve anı değeri ile birlikte sürdürülebilir bir yaşam alanı için kentin tüm paydaşlarıyla; idari ve yerel yönetimler, Şehir plancıları, mimarlar, koruma uzmanları, arkeologlar, sanatçılar ve en önemlisi kentlinin de dâhil olduğu katılımcı ve Őeffaf bir planlama yaklaşıml ile bütüncül, ağdaş ve erişilebilir öneriler geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Ağtürk T. S., Nikomedia'da Bir Roma Anıtı: Çukurbağ KurtarmaKazılarında Ortaya Çıkarılan Çokrenkli Rölyef ve Heykellerinin Teknik, İkonografik Analizi ve Dijital Rekonstrüksiyonu, *Tübitak Araştırma Projesi Raporu*, Çanakkale, 2017

Ağtürk T. S., *Antik Dönemde Nicomedia Kenti.İle İlgili Sözlü Görüşme*,2019

Ağtürk T. S., İmparatorluk Başkenti Nicomedia'nın Renkli İhtişamı: Çukurbağ Kurtarma Kazılarında Ortaya Çıkarılan Görkemli Roma Anıtı, *Uluslararası Gazi Süleymanpaşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, Türkiye, 2017

Ahunbay Z., *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2017.

Aksoy T., Kocaeli Su Yolları. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, Türkiye, 2002,.

Altınöz B., Assessment of Historical Strificationin Multi-layered Towns as a Support for conservation decision- making process; a geographic Information System (GIS) Based Approach. Case Study: Bergama, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1996, 119458.

Bademli R., *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 2006.

Balkı Ş., *İzmit'te Zaman (Kent Üzre Ol Vukuat-ı Hikayat*, İzmit Rotary Kulübü Yayınları, İstanbul, 1995.

Beksaç E. ve Beksaç Ş.N., Kocaeli ve Çevresinin Erken Tarihi ve Arkeolojisine Kısa Bir Bakı, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2014

Belge B., Urban Archaeological Issues and Resources in İzmir Historic City Centre an Explanatory Case Study, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005, 167057.

Biddle M., Conservation as Cultural Survival, *The Experience of the Past: Archeology and History in Conservation and Development*, Philadelphia: Renata Holod, The Aga Khan Award for Architecture, 1980.

Binan C., *Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğünden Günümüze Düşünsel Gelişmenin Uluslararası Evrim Süreci*, YTÜ Yayınları, İstanbul, 1999.

Binici Ö. S., *İzmit'te 1936- 1966 Yılları Arasındaki Yapı Üretiminin Kentin Gelişimine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 2012, 323170.

Bosch C., *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1942.

Bostan İ. *İzmit*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:23, 536-541, 2001.

Boyana H., *Nikomedia Kenti ve Tanrıça Demeter*, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (25), Ankara, 2009.

Çalık Ross, A., A Tale of Two Roman Cities: Nicomedia and Thessaloniki in the Time of Galerius, *I. International Thessaloniki Art & Design Symposium*, Selanik, 2016.

Çalık Ross, A., *Antik İzmit Nikomedia*, Delta Yayınları, İstanbul, 2007.

Çalık Ross, A., Nikomedia (İzmit) Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu, 38. ICANAS Kongresi, Ankara, 2007.

Çetin A., *Kocaeli Tarihinden Sayfalar*, İzmit Rotary Kulübü Yayınları, İzmit, 2000.

Danişment İ., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.I, İstanbul, 1947.

Demir Z., Kınalı- Sakarya Otoyolu 88.km İzmit Kesimi Gültepe Park Alanı Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı, *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Marmaris, 1993

Dörner F. K. ve Schneider A. M., *Archaologische Funde aus der Türkei 1934-1938*, 1939.

Etyemez L., Assessing the Integration of Historical Stratification with the Current Context in Multi-Layered Towns. Case Study: Amasya, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011, 339829.

Fıratlı N., *İzmit Şehri Eski Eserler Tarihi*, İstanbul, 1971.

Foss C., *Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II Nikomedia*, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2002.

Foss C., *Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia*, British Institute of Archaeology Yayınları, Ankara, 1996

Göksu E., Mimari ve Kentsel Korumanın Kavramsal Temelleri ve İlkeleri: Uluslararası Düzlemde Belirlenen Çerçevenin Ulusal Düzlemde İrdelenmesi, *I. Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamaları Kolokyumu*, İstanbul, 1993.

Güney H., Antik Çağ'da Nikomedia (İzmit) Kentinin Jeopolitik Önemi, *ICANAS Kongresi*, Ankara, 2007.

Güney H., Nikomedia (İzmit)'da Sikke Basımı ve Kentin Roma Dönemi Kent Sikkeleri, *Marmara Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2007.

Jokilehto J., *A History of Architectural Conservation*, Taylor and Francis, Abingdon, 1998

Kaya Ş., Görsel Belgelerde İzmit'in Kentsel Sunum., *Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2017.

Kaya Ş., Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, 227570.

Keleş R., *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Madran E., Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Kültürel Varlıklarının Korunması, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılında Bilim 'Bilanço 1923-1998' Ulusal Toplantısı*, Ankara, 2000.

Madran E., ve Özgönül N., *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2005.

Madran E. ve Şahin Güçhan N., 14.7.2004'de TBMM'nce Kabul Edilen 5226 Sayılı 'Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la İlgili Olarak ODTÜ Mimarlık Fakültesi Görüşü, *Doğal ve Yapılı Çevrenin Dönüşümüne İlişkin Yasal Düzenlemeler: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Görüşleri*, Ankara, 2005.

Meriçboyu Y. ve Atasoy S., *İzmit Kanlıbağ Tümülüsü*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı, İstanbul, 1967.

Mert G. ve Güler C., Farkındalık İçin: İzmit Bölgesinin Sit Alanları Üzerine Bir İnceleme, *KMİM Kocaeli Mimarlar Odası Dergisi*, 20108 (5), s. 62-71, 2010.

Özdemir Dağıstan M., Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi* (1), Ankara, 2005, 20-26.

Özden E., Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama- Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005, 168378.

Özdoğan M., *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Öztüre A., *Nicomedia: İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1969.

Parlak D., *Şehrin Hukuku: Çevre ve Kültür Değerlerinin Korunmasında Bir Karşı Saldırı Aracı Olarak Hukuk*, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.

Peyssonel C., çev. F.Yavuz Ulugün, *1745 Yılında İzmit ve İznik'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü*, İzmit Rotary Kulübü Yayınları, Kocaeli, 2005.

Rossi A., *Şehrin Mimarisi*, Kanat Kitap, İstanbul, 2006.

Ruge W., *Nikomedia*. REXXXIII, 1936.

Savrum Kortanoğlu M., Arkeolojik Sitler ve Derecelendirme Sorunu, *Colloquium Anatolicum Sempozyumu*, İstanbul, 2013 .

Şenyurt O., 1923-1960 yılları Arasında İzmit'te İnşa Edilen Yapılar ve Kentin Gelişimine Katkıları, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2014.

Tapan M., *Sorular ve Cevaplarla Koruma*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Tekeli İ., Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık Sempozyumu*, İstanbul, 2009.

Texier C., hazırlayan: R. Kaplanoğlu, *Küçük Asya Bithynia*, Cilt.I., İstanbul , 1997.

Tuna N., Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Arkeolojik Kültür Mirasının Korunması, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 1998, (85), 39-48.

Uçar M., Assessment of User-Ascribed Values for Cultural Properties in Relation with Planning Process, Case Study: Tarsus, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007, 201849.

Ulugün Y., *Kocaeli ve Çevresi (Bithynia) Tarihi 1- Tarih Öncesi ve Helenistik Dönem*, Kocaeli Yükseköğrenim Derneği Tarih Yayınları, 2004.

Ulugün Y., *Kocaeli ve Çevresi ve Tarihi Roma Dönemi Bithynia*, KYOD Tarih Yayınları, Kocaeli, 2007.

Ulugün Y., *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, KYOD Tarih Yayınları, Kocaeli, 2008.

Ulugün, Y., *Kocaeli ve Çevresi Tarihi 3- Bizans, Selçuklu & Haçlılar Dönemi Bithynia.*, KYOD Tarih Yayınları, Kocaeli, 2010.

Umar B., *Bithynia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

Umar B. ve Çilingiroğlu A., *Eski Eserler Hukuku*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Ankara, 1990.

Ünal M., *İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu*, Kocaeli Dökümantasyon Merkezi Yayınları, İzmit, 2001.

Yüksel G., Osmanlı Döneminde 'Nicomedia' İzmit'te Farklı Dinlerin Birlikte Hoşgörü İçinde Yaşam Kesitine Bir Örnek: Pantaleimon Manastırı, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2014.

Zeren Gülersoy N., Tarihsel Çevre Korumasında Yaklaşımlar, *Tarihsel Çevre Koruması Seminer Dizisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1984.

Zeyrek T. H., *Nikomedia (M.Ö. 264/263- M.S.358) Arkeolojik Açıdan Genel Bir Değerlendirme*, Ege Yayınları, İstanbul, 2005.

EKLER

Ekler CD içinde sunulmuştur.

KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER

Aydın Demir E., Kışalı E. İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslar arası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi- Kültürü Sempozyumu- VI*, 8-10 Mart 2019

ÖZGEÇMİŞ

Elif AYDIN DEMİR 1992’de Eskişehir’de doğdu. Lise öğrenimini Eskişehir Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2011 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nden 2015 yılında mezun oldu. Aynı yıl içinde Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans eğitiminde kentsel arkeolojik sitler ve koruma sorunları konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Yüksek lisans eğitimi boyunca ulusal ve uluslararası mimarlık ofislerinde mimar olarak görev almış ve birçok ulusal mimari tasarım proje yarışmasına katılmıştır.

